

JAARVERSLAG 2001

Jaarverslag 2001

Colofon

De Onderwijsraad is een onafhankelijk adviescollege, opgericht in 1919. De raad adviseert, gevraagd en ongevraagd, over hoofdlijnen van het beleid en de wetgeving op het gebied van het onderwijs. Hij adviseert de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. De Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal kunnen de raad ook om advies vragen. Gemeenten kunnen in speciale gevallen van lokaal onderwijsbeleid een beroep doen op de Onderwijsraad.

De raad gebruikt in zijn advisering verschillende (bijvoorbeeld onderwijskundige, economische en juridische) disciplinaire aspecten en verbindt deze met ontwikkelingen in de praktijk van het onderwijs. Ook de internationale dimensie van educatie in Nederland heeft steeds de aandacht. De raad adviseert over een breed terrein van het onderwijs, dat wil zeggen van voorschoolse educatie tot aan postuniversitair onderwijs en bedrijfsopleidingen. De producten van de raad worden gepubliceerd in de vorm van adviezen, studies en verkenningen. Daarnaast initieert de raad seminars en website-discussies over onderwerpen die van belang zijn voor het onderwijsbeleid.

De raad bestaat uit zeventien leden die op persoonlijke titel zijn benoemd.

Jaarverslag 2001, uitgebracht aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Nr. 20020122/695, mei 2002.

Uitgave van de Onderwijsraad, Den Haag, 2002.

Bestellingen van publicaties:

Onderwijsraad
Nassaulaan 6
2514 JS Den Haag
email secretariaat@onderwijsraad.nl
(070) 310 00 00 of via de website www.onderwijsraad.nl

Ontwerp en opmaak:

Balyon Grafische Vormgeving bv

Tekst:

Francissen Communicatie

Drukwerk:

Drukkerij Artoos

Jaarverslag 2001

Inhoudsopgave

	Woord vooraf	7
1	De Onderwijsraad	11
1.1	Adviseur van minister, parlement en gemeenten	11
	Deskundig, eigentijds en onafhankelijk	11
	Werkwijze van de raad	11
1.2	De raad in 2001: vernieuwing op alle fronten	12
	Een nieuwe werkwijze	12
	Een nieuw gezicht	13
	Samenstelling Onderwijsraad	14
	De activiteiten in cijfers	16
1.3	Het secretariaat in 2001: reorganisatie	17
	Samenstelling secretariaat	18
2	De onderwerpen in 2001	19
2.1	Basisvorming ■ Aanpassen aan de praktijk	21
	Het advies <i>De basisvorming: aanpassing en toekomstbeeld</i>	22
	Reacties	23
2.2	Achterstanden ■ Etniciteit niet langer een criterium bij leerachterstanden	25
	Het advies <i>Wat 't zwaarst weegt...</i>	26
	Het advies <i>De rugzak gewogen...</i>	27
	Reacties	27
2.3	Marktwerking in het onderwijs ■ Vraagt veel van de overheid	29
	Verkenning <i>De Markt Meester?</i>	30
	Het advies <i>Publiek en Privaat</i>	32
	Reacties	32
2.4	Beroepsonderwijs ■ De blik naar buiten	34
	Het advies <i>Kleurrijk onderwijs</i>	35
	Het advies <i>WEB: werk in uitvoering</i>	35
	Het advies <i>Hógeschool van kennis</i>	36
	Reacties	37
2.5	Vernieuwing ■ Bewegingen van onderop	38
	Het advies <i>Ten dienste van de school</i>	39
	Het advies <i>Samen naar de Taalschool</i>	39
	Reacties	40
Bijlage 1	Chronologische lijst van adviezen, publicaties, presentaties en seminars	B.1-1
Bijlage 2	Grafieken bij het jaarverslag	B.2-1

Woord vooraf

Onderwijs is een onmisbaar deel van onze kennissamenleving; van het sociale web dat mensen bijeenbrengt en -houdt. Nadenken over toekomstige ontwikkelingen, over het onderwijs van morgen, is een fascinerende en verantwoordelijke taak. Het gaat immers om mensen, om de burgers van morgen. Wat moeten zij kunnen? Wat geven we ze mee? Wat willen ze?

De Onderwijsraad heeft deze fascinerende en verantwoordelijke taak in het afgelopen jaar met toewijding uitgevoerd. De raad heeft de minister, de staatssecretaris en de Staten-Generaal geadviseerd over uiteenlopende onderwerpen, die vaak meerdere onderwijssoorten aangaan. De belangrijkste onderwerpen zijn in dit jaarverslag thematisch gerangschikt: basisvorming, achterstanden, marktwerking, beroepsonderwijs en vernieuwing. Achter in dit verslag staat een chronologisch overzicht van alle activiteiten van de Onderwijsraad.

Twee thema's sprongen er het afgelopen jaar uit: basisvorming en marktwerking. Het eerste omdat het de gemoederen in de politiek en in de onderwijswereld danig bezighield. Nadat de Onderwijsraad in 2000 gepleit had voor een moment van bezinning op de basisvorming, kwam hij het afgelopen jaar met concrete oplossingen voor de knelpunten. De voorstellen kregen veel aandacht in de media en zijn over het algemeen goed ontvangen.

Het tweede thema dat opviel was marktwerking. Het zoeken naar een juiste verhouding tussen overheidsingrijpen en marktwerking in het onderwijs is eigenlijk nog maar net begonnen. De Onderwijsraad heeft het afgelopen jaar een aantal aanzetten gegeven voor de discussie hierover. Daarvoor heeft hij onder andere een toekomstgerichte verkenning uitgevoerd. Het is een nieuwe vorm van advisering die de raad de komende jaren vaker zal hanteren: 'pro-actiever' dan voorheen. Het jaarverslag gaat uitgebreid in op deze en andere veranderingen in de werkwijze van de raad.

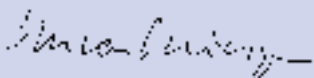
Want 2001 was met recht het jaar van vernieuwing. In de werkwijze dus, die behalve proactiever, ook interactiever en internationaler is geworden. Vernieuwing was er ook in de samenstelling van de raad: negen nieuwe en acht herbenoemde leden traden in januari aan. De combinatie van een frisse wind (de nieuwe leden) en het behoud van ervaring en geheugen (de oude leden) is ideaal. Ten slotte leidden de nieuwe werkwijze en de nieuwe raad tot het presenteren van een nieuw gezicht. In het afgelopen jaar werd de huisstijl van de Onderwijsraad gemoderniseerd.

Overigens constateert de raad met genoegen dat de externe omgeving (de bewindslieden, de vaste kamercommissie voor onderwijs en de organisaties in het veld) een welwillende houding aannemen ten opzichte van de vernieuwingsslag. Betrokkenen nemen er waar mogelijk actief aan deel. Dat geeft de raad veel vertrouwen in de toekomst.

De adviezen van de Onderwijsraad hebben in het afgelopen jaar veel aandacht gekregen in met name de gedrukte media: kranten, tijdschriften en vakbladen. Natuurlijk springt hier weer het onderwerp basisvorming eruit, maar ook de andere onderwerpen kwamen zonder uitzondering terug in de berichtgeving. In het jaarverslag is dit geïllustreerd in een tabel op pagina 16 en in grafieken in bijlage 2. De grafieken zijn gebaseerd op de knipselkranten samengesteld door de afdelingen Documentatie en Voorlichting van de Onderwijsraad.

In het komende jaar, 2002, staat de Onderwijsraad voor de uitdaging de ingezette vernieuwingen te bestendigen. Er staat een groot aantal verkenningen op het programma, waarin de pro-actieve en interactieve vorm van advisering wordt voortgezet en internationale vergelijkingen zullen worden getrokken. Bijzondere aandacht zal uitgaan naar de educatie van het jonge kind, de leeftijdsgroep onder de vier jaar, en de voorzieningen die daarvoor nodig zijn. Ook het onderwerp examineren, vooral in relatie tot het begrip 'competenties', staat voor 2002 hoog op de agenda.

Bij alle vernieuwingen die plaatsvinden en hebben plaatsgevonden blijven er twee belangrijke zaken ongewijzigd: de Onderwijsraad zal ook in 2002 de bundeling van deskundigheid en de onafhankelijke opstelling hoog in het vaandel houden.

prof. dr. A.M.L. van Wieringen
voorzitter

drs. A. van der Rest
secretaris/directeur

1 De Onderwijsraad

1 De Onderwijsraad

De Onderwijsraad is een onafhankelijk adviesorgaan van de regering. De raad adviseert – gevraagd en ongevraagd – de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Ook de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal kunnen om advies vragen. Gemeenten kunnen in speciale gevallen van lokaal onderwijsbeleid (bijvoorbeeld huisvesting van scholen) een beroep doen op de Onderwijsraad.

1.1 Adviseur van minister, parlement en gemeenten

DESKUNDIG, EIGENTIJD EN ONAFHANKELIJK

De raad adviseert over alle aspecten en vormen van onderwijs en leren voor kinderen, jongeren en volwassenen. Waar liggen interessante mogelijkheden voor onderwijs en wat is de beste manier om die te benutten? Wat is daarbij de rol van de overheid, of van andere partijen binnen of buiten de onderwijswereld?

De expertise binnen de raad en het ondersteunende secretariaat zorgt ervoor dat welk onderwerp ook aan de orde is, er vanuit verschillende invalshoeken naar wordt gekeken. Onderwijskunde, economie, rechten en organisatiekunde zijn enkele voorbeelden van disciplines die vertegenwoordigd zijn. Ook de internationale dimensie van het onderwijs betreft de raad bij de adviezen. Ten slotte is de mening van anderen van groot belang; de raad wil nadrukkelijk verder kijken dan de eigen deskundigheid. Daarom organiseert hij regelmatig seminars en symposia over belangrijke onderwijsthema's en is er een discussieplaats geopend op de website.

De Onderwijsraad wil met een deskundige inbreng en een eigentijdse visie op onderwijs een bijdrage leveren aan discussies over dit beleidsterrein. Dat de raad daarbij een onafhankelijke koers vaart, spreekt voor zich. De achtergrond van de zeventien raadsleden staat daarvoor garant. Zij zijn afkomstig uit verschillende geledingen van de maatschappij en worden door de regering benoemd op grond van hun wetenschappelijke kennis, hun praktijkervaring met het onderwijs of hun maatschappelijke bijdrage. De benoeming is op persoonlijke titel en de leden vertegenwoordigen geen belangengroepen.

WERKWIJZE VAN DE RAAD

Ieder jaar stelt de raad in overleg met de minister een werkprogramma op met onderwerpen waarover geadviseerd zal worden. De minister stelt het programma vast en biedt het

de beide Kamers der Staten-Generaal aan op Prinsjesdag. Het parlement kan adviesvragen aan het werkprogramma toevoegen. Het programma geeft een globaal beeld van de onderwerpen die aan de orde zullen komen; in de loop van het jaar worden de adviesvraag en de tijdplanning bijgesteld. Het komt voor dat onder invloed van de actualiteit adviesonderwerpen worden ingetrokken of juist toegevoegd.

De raad komt in de regel om de vier weken plenair bijeen, onder andere om adviezen en verkenningen vast te stellen. Een advies is de behandeling van een concrete vraag die (meestal) op de korte termijn betrekking heeft. Een verkenning is een langetermijnvisie op een bepaalde ontwikkeling in het onderwijs. Uit die visie kunnen onderwerpen voor advisering voortkomen. Adviezen en verkenningen worden voorbereid in raadscommissies en meestal in rapportvorm of als briefadvies uitgebracht. Daarnaast produceert de raad achtergrondstudies. Alle publicaties zijn te vinden op de website: www.onderwijsraad.nl.

1.2 De raad in 2001: vernieuwing op alle fronten

Op 1 januari 2001 trad de Onderwijsraad in nieuwe samenstelling aan. De raad bestaat uit negen nieuwe en acht herbenoemde leden. Het voorzitterschap ging over van prof. dr. Han Leune naar prof. dr. Fons van Wieringen. Professor Leune heeft de raad negen jaren lang voorgezeten, naast zijn werk als hoogleraar sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In maart zwaaide de raad hem officieel uit tijdens een bijeenkomst in de Nieuwe Kerk in Den Haag. Bij die gelegenheid is hij koninklijk onderscheiden. Zijn vertrek – en zijn opvolging – kregen vrij veel aandacht in de gedrukte media.

De nieuwe raad is in functie tot 2005. De raadsleden zijn afkomstig uit alle sectoren van het onderwijs: van voorschoolse educatie tot universiteit, van volwassenenonderwijs tot bedrijfsopleidingen. De leden komen ook uit verschillende vakgebieden (economie, onderwijskunde, bestuurskunde, recht, etcetera) en de verhouding tussen mannen en vrouwen is evenwichtig. Voor het eerst is sprake van een pluriforme vertegenwoordiging van verschillende cultureel-etnische groeperingen. Een overzicht van de leden van de raad vindt u in het kader op pagina 14 en 15.

EEN NIEUWE WERKWIJZE

Niet alleen de samenstelling van de raad was nieuw in 2001. Er is het afgelopen jaar ook een vernieuwing in werkwijze ingezet. Dat is een gevolg van een in 2000 uitgevoerde evaluatie van het takenpakket en van aanbevelingen die de commissie Wijffels in hetzelfde jaar deed – de commissie die ook adviseerde over de samenstelling van de raad. Het takenpakket is niet drastisch veranderd, maar er zijn wel drie duidelijke accenten gelegd.

In de eerste plaats gaat de Onderwijsraad de bewindslieden ‘pro-actiever’ adviseren over de middellange termijn. Dat wil zeggen dat de raad toekomstgerichte adviezen en verkenningen uitvoert en zich in een vroeger stadium uitspreekt over (nieuw) onderwijsbeleid. De raad begeeft zich daarmee op strategischer terrein. Hij zal in de toekomst vaker zelf onderwerpen aandragen voor advisering. Door het ministerie is deze verandering in werkwijze het afgelopen jaar goed opgepakt. De directies en de bestuursraad van het ministerie waren nadrukkelijker betrokken bij het opstellen van het werkplan voor 2002. Bovendien was al een verandering te bespeuren in de adviesvragen: een aantal ervan was

in 2001 strategischer van aard dan in voorgaande jaren. Een goed voorbeeld is de vraag van de minister (gesteld in het voorjaar) om marktverschijnselen in het onderwijs in kaart te brengen en trends op dit gebied op te sporen. De Onderwijsraad voerde een verkenning uit op dit onderwerp en koppelde die aan een concreet advies over private financiering in het onderwijs (zie pagina 29). In 2002 staan meerdere toekomstgerichte adviezen en verkenningen op het programma, onder andere over *e-learning* en over de rol van scholen in de *civil society*.

De tweede accentverschuiving in het takenpakket heeft te maken met de internationale dimensie van het onderwijs. De raad trekt in zijn adviezen vaker vergelijkingen met het buitenland. Middelen daarvoor zijn literatuuronderzoek, onderzoek via het internet of, als dat nodig is, het uitzetten van eigen vergelijkend onderzoek bij bureaus en onderzoeksinstituten. Zo is bijvoorbeeld in het afgelopen jaar in het kader van een advies over het achterstandenbeleid een internationale vergelijking uitgevoerd naar de maatstaven die de landen om ons heen hanteren bij onderwijsachterstanden. De vergelijking is in opdracht van de Onderwijsraad uitgevoerd door IOO bv (Economisch onderzoek voor de publieke sector).

Het derde en laatste accent in de werkwijze van de raad is gelegd op interactiviteit. De raad betreft meer dan voorheen belangstellenden binnen en buiten de onderwijswereld bij de voorbereiding van adviezen en verkenningen. Via seminars en bijeenkomsten, maar ook via de website. In het afgelopen jaar organiseerde de Onderwijsraad bijvoorbeeld seminars over *Charter Schools* (een nieuwe vorm van openbaar onderwijs in de Verenigde Staten), over marktwerking, en over Onderwijs in Allochtone Levende Talen (OALT). In de voorbereiding van het advies over de basisvorming werden diverse expert meetings en bijeenkomsten met schoolleiders georganiseerd. Bij de behandeling van de diverse onderwerpen zoekt de raad zowel binnen als buiten de eigen geledingen de benodigde deskundigheid.

EEN NIEUW GEZICHT

De nieuwe samenstelling van de Onderwijsraad en de verschuivingen in het takenpakket leidden in januari 2001 tot het formuleren van nieuwe ambities. De raad wil interactiever zijn en beter zichtbaar worden in het onderwijsdebat. Bij deze ambities paste de oude huisstijl niet meer.

Na een vergelijking tussen verschillende bureaus koos de raad Maarten Balyon Grafische Vormgeving uit voor de opdracht een nieuw logo en een nieuwe huisstijl te ontwerpen. De door Ilse Boekamp ontworpen huisstijl verwijst naar het ouderwetse degelijke lijntjeschrift. Op de omslagen staan doorschijnend in de achtergrond de letters **r** en **d**, die betrekking hebben op het woord **raad** en verwijzen naar de functie van het secretariaat: **r**esearch and **d**evelopment. Het heeft een moderne uitstraling, maar toont tegelijkertijd een sterk en eigenzinnig karakter, passend bij de geschiedenis en de toekomst van de Onderwijsraad. De publicaties van de raad hebben ieder een eigen herkenbare kleur: blauw voor adviezen (betrouwbaar, zeker), paars voor studies (verdieping) en oranje (fel en fris) voor verkenningen. De illustratie die op alle publicaties te zien is, is een bewerkte foto van een paardebloem. Voor pluisjes is gekozen vanwege de associatie met het zaaien van ideeën en het begin van iets nieuws. Het zijn associaties die de ambities van de raad weerspiegelen.

Samenstelling Onderwijsraad

- prof. dr. A.M.L. van Wieringen
Hoogleraar onderwijskunde, Universiteit van Amsterdam
- ing. A. Aboutaleb
Directeur Forum, Instituut voor multiculturele ontwikkeling
- drs. G.T.C. Bonhof
Lid College van Bestuur, Hogeschool van Amsterdam
- dr. H.W.A.M. Coonen (vice-voorzitter)
Landelijk programmamanager innovatie lerarenopleidingen hbo
- mr. H.G.M. Giezeman
Directeur Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel
- dr. N.J. Ginjaar-Maas
Oud-staatssecretaris Onderwijs en Wetenschappen en voorzitter Raad van Toezicht, Hogeschool Zeeland
- drs. A. de Groot-Toker
Docent Turks en leerlingbegeleider in vmbo, Zuiderparkcollege in Rotterdam
- drs. A. Grotendorst
Partner Kessels & Smit The Learning Company
- drs. A. Honing-Boele
Docent (ortho)pedagogiek, Christelijke Hogeschool De Driestar in Gouda
- prof. dr. P.A. Kirschner
Hoogleraar onderwijstechnologie bij OTEC, Open Universiteit, Heerlen
- prof. dr. H. Maassen van den Brink
Hoogleraar economie aan de Faculteit der Economische wetenschappen en Econometrie, Universiteit van Amsterdam
- prof. dr. G.W. Meijnen
Hoogleraar onderwijskunde, Universiteit van Amsterdam
- Y. Moerman-van Heel
Plaatsvervangend voorzitter College van Bestuur Willem I-College,
's Hertogenbosch

C.J.W.B. Slee-Straathof
Bovenschools manager primair onderwijs, Gouda e.o.

prof. dr. J.G.L. Thijssen
Hoofd afdeling Research & Development, Rabobank Nederland en hoogleraar
onderwijskunde, Universiteit Utrecht

prof. mr. drs. B.P. Vermeulen
Hoogleraar staats- en bestuursrecht, Vrije Universiteit Amsterdam; hoogleraar
onderwijsrecht Katholieke Universiteit Brabant en Katholieke Universiteit
Nijmegen

prof. dr. F. A. van Vught
Rector magnificus en voorzitter College van Bestuur Universiteit Twente

drs. A. van der Rest
Secretaris van de Onderwijsraad

DE ACTIVITEITEN IN CIJFERS

De raad kwam dit jaar veertien keer plenair in vergadering bijeen. In totaal werden elf adviezen vastgesteld, vier studies uitgebracht en één verkenning. Van de elf uitgebrachte adviezen stonden er negen op het werkprogramma voor 2001. Er zijn dus twee adviezen uitgebracht die niet in het programma stonden: het advies over private financiering in het onderwijs en het advies over kenniscirculatie in het hoger beroepsonderwijs. Het laatste was van 2000 doorgeschoven naar 2001 en is uitgebracht in samenwerking met de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid. Ook niet opgenomen in het werkprogramma, maar wel uitgebracht in 2001 is de verkenning *De Markt Meester?*, naar marktwerking in het onderwijs. Een aantal adviesonderwerpen dat is genoemd in het werkprogramma voor 2001 zal worden behandeld in 2002. Het gaat om examinering en kwaliteitszorg, om de band tussen onderwijs en onderzoek, om de werkdruk in het onderwijs, om een leven lang leren (de verschuiving tussen initieel en post-initieel onderwijs) en om *e-learning*. Ook over nieuwe kerndoelen in het basisonderwijs adviseert de Onderwijsraad in 2002. Dit onderwerp is in het afgelopen jaar behandeld door de commissie Wijnen, de commissie die was ingesteld om de minister te adviseren over de kerndoelen in het basisonderwijs.

In maart bezochten de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, de staatssecretaris van Onderwijs en de secretaris-generaal van het departement de nieuwe Onderwijsraad voor een kennismaking. De raad legde zelf - in april - twee kennismakingsbezoeken af: één naar de vaste commissie voor onderwijs van de Tweede Kamer en één naar de vaste commissie voor onderwijs van de Eerste Kamer.

Hoe vaak kwam de Onderwijsraad met zijn meest centrale onderwerpen in de gedrukte media?					
	eerste kwartaal	tweede kwartaal	derde kwartaal	vierde kwartaal	totaal
basisvorming	4	14	0	121	139
marktwerking	8	5	0	16	29
vernieuwing	0	4	4	12	20
beroepsonderwijs	3	5	9	10	27
achterstanden	2	1	2	26	31
wisseling voorzitter	14	6	0	2	22
anders	18	6	2	9	35
totaal	49	41	17	196	303

In mei en november waren er ontmoetingen met leden van de vaste commissie voor onderwijs van de Tweede Kamer over de adviezen *Wat 't zwaarst weegt...* en *De rugzak7gewogen...* (zie pagina 26 en 27). De kamercommissie had om deze twee adviezen gevraagd.

In het najaar bezochten de raadsleden het Koning Willem I College - de School voor de Toekomst- in Den Bosch, en hun collega's van de Vlaamse Onderwijsraad in Brussel.

1.3 Het secretariaat in 2001: reorganisatie

De Onderwijsraad wordt inhoudelijk en facilitair ondersteund door het secretariaat. Aan het hoofd staat de directeur, die tevens secretaris is van de raad. Hij heeft een inhoudelijke staf en een afdeling Algemene Zaken onder zich. In het afgelopen jaar nam één stafmedewerker afscheid en kwamen er twee nieuwe bij. Dat bracht het totaal aan medewerkers van de inhoudelijke staf op tien. Van de acht medewerkers Algemene Zaken vertrokken er tegen het einde van het jaar vijf. De vervulling van deze vacatures is voortvarend ter hand genomen.

Ook het secretariaat van de Onderwijsraad stond het afgelopen jaar in het teken van vernieuwing en reorganisatie. De veranderende taakstelling van de raad was duidelijk van invloed op de inrichting van het secretariaat. Voor de stafmedewerkers was de meest ingrijpende vernieuwing het loslaten van de onderwijssectoren. De medewerkers richtten zich niet langer op een bepaalde sector (primair, voortgezet, of hoger onderwijs, of de bve-sector) maar vormen samen één werkverband dat over de sectoren heen gaat. Het werkverband wordt aangestuurd door een coördinator. Er hoort een projectmatige manier van werken bij waarin elke stafmedewerker in staat moet zijn een project te leiden, ongeacht het onderwerp. Uiteraard worden de specialistische competenties nog steeds gericht ingezet, maar de medewerkers bewegen zich op een breder terrein dan voorheen.

Voor de medewerkers Algemene Zaken was 2001 het jaar van de nieuwe huisstijl en van de interactiviteit. De invoering van de nieuwe huisstijl bracht uiteraard veel werk met zich mee, maar er werden ook werkzaamheden door afgestoten. Zo geschiedt de opmaak van adviezen en publicaties voortaan buiten de deur. Dat geeft de medewerkers van het secretariaat ruimte om andere taken uit te voeren. Eén daarvan is de ondersteuning bij seminars en bijeenkomsten, een taak als gevolg van de nieuwe interactieve manier van werken van de Onderwijsraad. Ook de website is belangrijker geworden. In het afgelopen jaar is daarom de functie van webmaster gecreëerd. De vacature zal in 2002 worden ingevuld.

Samenstelling secretariaat per 31 december 2001

Secretaris/Directeur
drs. Adrie van der Rest

Financiële zaken
Wil Kortenbach

Voorlichting
drs. Carolien Nout

Coördinator staf/Plaatsvervangend secretaris
mr. Ton Vis

Stafmedewerkers
drs. Marian de Bakker
dr. Niek van den Berg
drs. Harry Dobbelaar
dr. Marian van Dyck-Lovink
drs. Carla de Koning
mr. Cees van Leest
dr. Fré Riemersma
dr. Saskia Schenning
drs. Antoinette van Wanroij

Algemene Zaken	
drs. Marie Gresnigt-Bakx	(hoofd)
Chitra Rangoe	(administratief medewerker)
Agnes Schüller	(documentalist)

2 De onderwerpen in 2001

2.1 Basisvorming

Aanpassen aan de praktijk

Het meest politiek geladen onderwerp waar de Onderwijsraad het afgelopen jaar over adviseerde is zonder twijfel de basisvorming geweest. Een onderwerp dat al jaren veel aandacht in de media krijgt en waar veel burgers bij betrokken zijn. Inmiddels is duidelijk geworden dat het idee om alle leerlingen in het voortgezet onderwijs vijftien vakken op hetzelfde niveau aan te bieden, in de praktijk niet haalbaar is. De Onderwijsraad zelf concludeerde al in november 2000 dat het programma te overladen en te versnipperd is. Op een gemiddelde vbo-school krijgen leerlingen 60% van de verplichte lesstof niet of niet voldoende aangeboden. Het moet dus anders. Maar hoe?

In het in 2000 uitgebrachte advies *Agenda voor de herijking van de basisvorming* pleitte de Onderwijsraad voor herziening. Vervolgens werd de raad gevraagd om een concreet voorstel te doen voor de invulling van de basisvorming voor de periode na 2004. Al voordat het vervolgadvisie werd gepresenteerd was er commotie rond de toekomst van de basisvorming. Voor- en tegenstanders spraken in juni harde taal, toen staatssecretaris Adelmund enkele tijdelijke maatregelen (tot aan 2004) in de Tweede Kamer verdedigde. Het ging om een financiële impuls voor schoolontwikkeling, ruimte voor scholen om keuzes te maken in de kerndoelen en afschaffing van de verplichte toetsing. Met deze tussentijdse aanpassingen stond staatssecretaris Adelmund scholen toe leerlingen niet langer alle verplichte lesstof te laten volgen. Tegenstanders vonden dat de staatssecretaris een al jaren bestaande gedoogsituatie legitimeerde en spraken van 'een wetsvoorstel net zo overbodig als een zonnebank in de Sahara'. Voorstanders van de basisvorming vonden dat de tijdelijke maatregelen de scholen juist de vrijheid gaf die zij zo hard nodig hadden. Uiteindelijk kreeg staatssecretaris Adelmund, met steun van de oppositie, een kamermeerderheid achter zich.

Er werd dus uitgezien naar het advies van de Onderwijsraad. Het zou voor eens en altijd een oplossing moeten geven voor een systeem dat goede bedoelingen had (het onderwijspeil verhogen, de studie- en beroepskeuze uitstellen en het onderwijsprogramma verbreden), maar dat in de praktijk niet bleek te werken. De Onderwijsraad werd daarmee de klassieke rol van pacificator toebedeeld. De raad ging niet over één nacht ijs en gebruikte bij de voorbereiding van het advies het middel van de interactiviteit (gesprekken met belanghebbenden, diverse expert meetings en discussiebijeenkomsten) en van de internationale vergelijking (een beknopte inventarisatie van buitenlandse curricula). Uiteindelijk werd *De basisvorming: aanpassing en toekomstbeeld* in oktober uitgebracht.

HET ADVIES DE BASISVORMING: AANPASSING EN TOEKOMSTBEELD

De Onderwijsraad stelt voor het onderwijsprogramma in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs op te splitsen in een verplicht deel voor iedereen, en een deel dat de school naar eigen goeddunken kan invullen. Daarnaast stelt de raad voor een aantal leergebieden tot ontwikkeling te brengen en de basisvorming terug te brengen naar twee jaar. Daarmee blijft het streven naar een gemeenschappelijke basis voor alle leerlingen overeind, terwijl recht wordt gedaan aan de verschillen tussen leerlingen. De raad heeft gekeken naar de huidige praktijk van de basisvorming en denkt dat de voorstellen daar goed op aansluiten.

Andere verdeling van vakken

Het verplichte deel van het programma (het kerncurriculum) bevat vakken die voor alle kinderen onmisbaar zijn voor verdere studie en beroep en die behoren tot de brede vorming. In het differentiële curriculum kunnen vakken ondergebracht worden die passen bij de mogelijkheden en wensen van de leerlingen en bij de doelen van de school. Het kerncurriculum bevat de volgende vakken:

- de basisvakken, bestaande uit Nederlands, Engels en wiskunde;
- de natuur- en techniekvakken in het nieuw te ontwikkelen leergebied Science;
- sociaal-culturele vakken bestaande uit geschiedenis (en staatsinrichting) en aardrijkskunde, en kunstvakken;
- lichamelijke opvoeding.

Het differentiële curriculum kan onder andere bestaan uit overige talen, verzorging, economie, godsdienst en levensbeschouwelijke vorming. Het kerncurriculum zou vijfachtste van de onderwijstijd in beslag moeten nemen en het differentiële deel drieachtste. De totale onderwijstijd blijft hetzelfde.

Aantal vakken samenvoegen

De raad stelt voor de vakken natuurkunde, scheikunde, biologie en techniek in een leergebied Science onder te brengen. Hierdoor wordt de onderlinge inhoudelijke samenhang beter benut en de versnippering tegengegaan. Voor dit vak moeten wel eerst nieuwe kerndoelen en leermethoden ontwikkeld worden. Hoewel hiervoor nog het een en ander moet gebeuren, meent de raad dat de belangrijkste onderdelen voor 2004 gereed kunnen zijn. De ontwikkeling van het leergebied Mens- en maatschappijvakken vanuit geschiedenis en aardrijkskunde is ook een mogelijkheid, maar omdat daar nog weinig ervaring mee is opgedaan, moet dit nog worden gezien.

Niveaus aanbrenge

De kerndoelen (waarin per vak staat omschreven wat leerlingen moeten kennen en kunnen) moeten op drie niveaus worden geformuleerd. Er moet een minimumniveau worden aangegeven, haalbaar voor bijna alle leerlingen (90 tot 95%), een middenniveau (haalbaar voor 60 tot 70%) en een hoog niveau. Nu zijn de kerndoelen te vaag of te algemeen, zodat leraren te weinig houvast hebben wat er nu wel en niet geleerd moet worden. De raad pleit ervoor dat er expliciete toetsing plaatsvindt, hetzij via de eindexamens, hetzij via eigen schooltoetsen aan het einde van de basisvorming. Ter ondersteuning zouden er landelijke voorbeeldtoetsen gemaakt moeten worden. De invulling van procedure en toetsen wordt aan de scholen overgelaten, maar zij moeten hierover wel verantwoording aan de inspectie afleggen.

Invoering van de aanpassingen

De raad stelt niet meer voor dan scholen aankunnen. Een omvangrijke en doelgerichte ondersteuning is nodig. Tijdige voorlichting over de veranderingen, gericht op ouders en leerlingen, leraren en schoolleiders is belangrijk. De lerarenopleidingen moeten vroegtijdig ingeschakeld worden. Scholen moeten de ruimte krijgen de veranderingen in eigen tempo en naar eigen inzichten te organiseren en te ontwikkelen, binnen de kaders die de overheid stelt. Ten slotte vraagt de raad aandacht voor de verplichte scholing van leraren die in andere vakken gaan lesgeven dan waarvoor zij bevoegd zijn. De overheid moet de scholen hiervoor faciliteren.

Lange termijn

De voorstellen van de raad kunnen in 2004 worden ingevoerd. Ze zullen de knelpunten van de basisvorming grotendeels oplossen. De raad vindt het wel gewenst een brede discussie te voeren over hoe het funderend onderwijs er op de langere termijn uit moet zien. In een snel veranderende samenleving is het nodig de vraag steeds opnieuw te stellen en te beantwoorden wat leerlingen aan het einde van de leerplicht moeten kennen en kunnen om goed in de maatschappij te kunnen functioneren. Die discussie moet nu al gevoerd worden zodat eventuele wijzigingen op termijn, na 2010, kunnen worden ingevoerd. De raad ziet hierbij drie belangrijke thema's, te weten: de overstap naar competenties als leidraad voor de inrichting van het onderwijs, de integratie van ict en de zeggenschap van scholen in de ontwikkeling van onderwijsvernieuwingen.

“Ik blijf erin geloven. De basisvorming is puur de vraag wat leerlingen kunnen en kennen op een bepaalde leeftijd.”

PvdA-kamerlid Marleen Barth in *Trouw*, 27-10-2001

REACTIES

Direct bij de aanbieding van het advies aan de Tweede Kamer op 16 oktober geeft staatssecretaris Adelmund een eerste reactie. Zij kan zich op hoofdlijnen vinden in de voorstellen van de Onderwijsraad. Wel waarschuwt ze ervoor dat de verschillende niveaus niet moeten leiden tot schotten; ze vindt dat doorstroming van leerlingen naar andere onderwijsvormen voorop moet staan.

Half december reageert het kabinet middels de nota *Variëteit in de basis van het voortgezet onderwijs*. Het kabinet vindt dat het advies op hoofdlijnen aanspreekt en dat de eerste reacties op het advies deze indruk ondersteunen. Hij neemt de aanbevelingen van de Onderwijsraad over, met een aantal aanpassingen. Zo vindt het kabinet dat het onderbrengen van een aantal vakken bij het leergebied Science – net als het onderbrengen van geschiedenis en aardrijkskunde bij Mens- en maatschappijvakken – wel moet gebeuren, maar voorzichtig en gefaseerd, en dus niet al moet worden ingevoerd in 2004. Van de vakken die Science zullen vormen kunnen scholen er vanaf 2004 tenminste twee uitkiezen om in het kerncurriculum op te nemen. Verder stelt het kabinet een andere verhouding voor tussen kerncurriculum en differentieel curriculum: niet vijfachtste/drieachtste, maar tweederde/eenderde. Een begrenzing van het aanbod van vakken in het differentieel curriculum (zoals de Onderwijsraad voorstelt) vindt het kabinet niet wenselijk. Wat

betreft het aanbrengen van verschillende niveaus in de basisvorming houdt de regering de mogelijkheid open meer niveaus op te nemen dan het door de Onderwijsraad voorgestelde aantal van drie. Tot slot wil het kabinet nog bezien of voor veranderingen op de lange termijn het jaar 2010 als nieuw markeringspunt moet worden aangehouden. In de nota geeft het kabinet aan dat het eerst de gevolgen van de wijzigingen voor docenten en ondersteunend personeel in kaart wil brengen, om vervolgens een gerichte aanpak te ontwikkelen.

Ook de reacties van de leden van de Tweede Kamer zijn overwegend positief. De PvdA pleit wel voor het opnemen van een tweede moderne vreemde taal in het kerndeel. De VVD pleit voor twee leergebieden Science: één als een clustering van natuurkunde, scheikunde en techniek, en één opgebouwd vanuit biologie en verzorging. Het CDA toont zich gematigd positief over de clustering van vakken. Eén van de grootste tegenstanders van de basisvorming, D66, is tevreden over de voorstellen.

De Vereniging voor het management in het Voortgezet Onderwijs (VVO) kan zich goed vinden in de richting van het advies, maar pleit voor genoeg ruimte en tijd voor de uitvoering ervan. De besturenraad (de vereniging van besturen en scholen in het protestants-christelijk onderwijs) reageert positief. De raad vindt het alleen een gemis dat het advies niet rept over het verminderen van het aantal lessen van 32 naar 30.

De vakorganisatie CNV waarschuwt voor de gevolgen voor de werkgelegenheid als in het differentieel curriculum vakken minder gekozen gaan worden. Liever had het CNV gezien dat de onderwijstijd enigszins was teruggebracht. Bovendien vraagt de vakorganisatie zich af of in dit deel van het programma geen sprake is van schijnvrijheid, omdat er vakken in kunnen zitten die noodzakelijk zijn voor doorstroming *na* de basisvorming.

De collega's van de Algemene Onderwijsbond (AOB) zijn bang voor een langdurig debat over wat wel en niet in het kernprogramma moet komen. Zij stellen dat daarmee het echte probleem, de overladenheid van het programma, nog niet is opgelost.

MEER INFORMATIE

Als voorbereiding op het advies heeft de raad een studie laten uitvoeren door GION (Gronings Instituut voor Onderzoek van onderwijs, opvoeding en ontwikkeling): *Inventarisatie van het verloop van leerlingstromen in het voortgezet onderwijs*. Het onderzoek en het advies zijn te vinden en/of te bestellen op de website: www.onderwijsraad.nl. Voor een grafiek over het voorkomen van het onderwerp 'Onderwijsraad en basisvorming' in de media, zie grafiek nummer 1 in bijlage 2.

2.2 Achterstanden

Etniciteit niet langer een criterium bij leerachterstanden

‘Onderwijsachterstandenbeleid’ is een thema dat regelmatig in de (politieke) belangstelling staat. Er is veel geld mee gemoeid – meer dan 500 miljoen euro. Maar de regelingen op het gebied van achterstandenbeleid zijn niet altijd even doorzichtig. Hoe wordt het beschikbare geld precies verdeeld? Wat levert het op? Komt het daadwerkelijk terecht bij kinderen met een leerachterstand?

Vanuit de politiek bestaat al langer de wens om de regelingen op het gebied van achterstandenbeleid te vereenvoudigen. Bovendien wilde men kijken naar de uitgangspunten ervan. In de huidige regelingen ligt besloten dat onderwijsachterstand gekoppeld is aan etniciteit. Zo krijgt een kind in het basisonderwijs extra gewicht (en de school extra formatieruimte) op basis van de opleiding en de herkomst van de ouders. Is dit wenselijk in een diverse samenleving als de onze? Moet de herkomst van de ouders nog wel meetellen als het gaat om de vraag of een kind een achterstand heeft?

Daarnaast leefde in de Tweede Kamer de wens om de bestaande collectieve regelingen te individualiseren. Kamerleden wilden laten nagaan of per kind bezien kan worden wat er nodig is. Daarvoor zou het model van het ‘rugzakje’ bruikbaar zijn, het model dat ook gebruikt wordt voor gehandicapte kinderen. Zij krijgen elk gedurende hun schoolloopbaan een ‘rugzakje’ met geld mee, waaruit extra voorzieningen worden betaald.

Op verzoek van de staatssecretaris boog de raad zich in 2001 over deze kwesties. De raad hield drie regelingen tegen het licht. In de eerste plaats werd gezocht naar een modernisering van de ‘gewichtenregeling’ in het basisonderwijs. De regeling dus, waarbij kinderen gewogen worden naar afkomst en opleiding van de ouders en de school op basis van die weging formatieruimte krijgt. In de tweede plaats moest ook de (administratief complexe) ‘cumi-regeling’ worden gemoderniseerd. Dit is een regeling voor taalondersteuning in het voortgezet onderwijs voor allochtone kinderen. In de derde plaats bekeek de raad of het mogelijk is één regeling te ontwerpen voor alle kinderen die extra zorg nodig hebben: dus één (financiële) regeling voor kinderen met een leerachterstand, gehandicapte leerlingen en vroegtijdige schoolverlaters.

De eerste twee onderwerpen – modernisering van de gewichtenregeling en van de cumi-regeling – zijn behandeld in het advies *Wat ’t zwaarst weegt...Een nieuwe aanpak voor het onderwijsachterstandenbeleid*. Het laatste onderwerp, het ontwerpen van één eenvoudige regeling, is behandeld in het advies *De rugzak gewogen...Over de bekostiging van WSNS, LGF en de gewichtenregeling basisonderwijs*. Beide adviezen werden in oktober 2001 uitgebracht.

HET ADVIES WAT 'T ZWAARST WEEGT...

Eén van de pijlers van het achterstandenbeleid is de 'gewichtenregeling' voor het basisonderwijs. In deze regeling – waarin jaarlijks ruim 225 miljoen euro omgaat - telt een allochtoon kind met laagopgeleide ouders voor 1,9 en een autochtoon kind met laagopgeleide ouders voor 1,25. Voor het eerste kind ontvangt een school meer geld dan voor het tweede, geld dat kan worden besteed aan extra personeel. Schippers- en zigeunerkinderen tellen voor respectievelijk 1,4 en 1,7. Nu heeft de toenemende complexiteit en diversiteit van de Nederlandse samenleving de gewichtenregeling achterhaald. Het wordt steeds lastiger om achterstanden te bepalen op grond van etniciteit. Kinderen van de derde generatie allochtonen bijvoorbeeld, hebben de Nederlandse nationaliteit. Hun herkomst verdwijnt terecht uit de statistieken. Maar een aantal van hen heeft nog wel steeds leerachterstanden. Omgekeerd kunnen kinderen van hoogopgeleide allochtonen het heel goed doen op school, terwijl zij wel zwaarder wegen dan hun autochtone collegaatjes. En voor autochtone kinderen met een leerachterstand krijgt een school relatief weinig extra middelen.

De raad pleit er daarom voor de toekenning van gewichten voortaan uitsluitend te baseren op de opleiding van de ouders. Er komen twee gewichten: één voor de kinderen van wie de ouders maximaal basisonderwijs hebben en één voor kinderen van wie de ouders maximaal voorbereidend beroepsonderwijs hebben gevolgd. Het land van herkomst vervalt als criterium. Voor de bepaling van de exacte hoogte van de gewichten is nader onderzoek nodig.

Daarnaast adviseert de Onderwijsraad om kinderen met een taalachterstand voortaan extra lessen Nederlandse taal te geven vanaf groep 3 van de basisschool tot en met het voortgezet onderwijs. Kinderen die hiervoor in aanmerking komen (leerlingen afkomstig uit bepaalde niet-westerse landen) kunnen tijdens de basisschool driemaal een toets afleggen om te bezien of die extra taallessen noodzakelijk zijn. Taalachterstand wordt hier dus losgekoppeld van algemene onderwijsachterstand. Hiervoor kan het bestaande aanbod 'Nederlands als Tweede Taal' (NT2) worden uitgebreid. Zo ontstaat een geïndividualiseerde regeling waarin de huidige (ingewikkelde) cumi-regeling wordt opgenomen. Ook een gedeelte van het taalonderwijs dat nu bij het Onderwijs in Allochtone Levende Talen (OALT) is ondergebracht, kan in deze regeling worden opgenomen.

Voor de uitvoering ervan stelt de Onderwijsraad dat scholen zelf moeten kunnen bepalen hoe zij het extra geld voor de bestrijding van achterstanden willen inzetten: met extra formatie of met extra leermiddelen. Ook de drempel van 9% komt te vervallen. Het totaal van de toegekende gewichten hoeft niet langer boven de 9% van het totaal aantal leerlingen van een school uit te komen. Een school met een klein aantal achterstandsl leerlingen komt dus voortaan ook in aanmerking voor een budget.

“Heel voorzichtig, in een studie die bij het advies hoort, wordt gesteld dat op achterstandsscholen niet 1,25 of 1,9, maar misschien wel drie keer zoveel formatie nodig is om de achterstanden echt in te lopen.”

Uit: *AOb Onderwijsblad*, december 2001

Tot slot pleit de Onderwijsraad ervoor het meeste geld te investeren in de leeftijdsgroep van twee tot zes jaar, een kleiner budget te reserveren voor leerlingen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar en het minste geld te reserveren voor de leeftijdscategorie ouder dan twaalf jaar (het piramidale stelsel).

HET ADVIES *DE RUGZAK GEWOGEN...*

De vraag of het mogelijk is één regeling te ontwerpen voor alle kinderen die extra zorg nodig hebben in het onderwijs is behandeld in het advies *De rugzak gewogen...*

Kinderen met een leerachterstand, gehandicapte kinderen en vroegtijdig schoolverlaters zouden een eigen, individueel budget (rugzakje) mee kunnen krijgen. Een op het eerste gezicht praktische oplossing die maatwerk levert. Toch vindt de raad dit geen goed idee.

De gewichtenregeling is bedoeld om het onderwijspeil van één bevolkingsgroep, de laag-opgeleiden, te verhogen. Het is heel lastig om de gemiddelde onderwijsachterstand van deze kinderen terug te rekenen naar een individu. Hoe bepaal je een algemene leerachterstand? Het gaat, anders dan bij de gehandicapte leerlingen, om een zeer brede groep. Bovendien zit in achterstandenbeleid altijd een collectief element. Uit een internationale verkenning die de raad heeft laten uitvoeren blijkt dat dit in andere Europese landen niet anders is en dat de toekenning van achterstandsgelden daar op vergelijkbare manieren gebeurt.

De raad stelt verder dat het model van het rugzakje ook voor schoolverlaters geen goed idee is. In de huidige financiële regelingen (het Weer Samen naar School Beleid) werken speciale en reguliere basisscholen samen in de opvang van zorgleerlingen. Die samenwerking zou met een nieuwe manier van financieren verloren gaan. Voor gehandicapte kinderen, een uitzonderlijke groep, is het 'geld volgt kind principe' wel een goed instrument.

REACTIES

In de brief waarmee staatssecretaris Adelmund beide adviezen aan de Tweede Kamer aanbiedt (november 2001), geeft zij ook een reactie op de voorstellen van de Onderwijsraad. Zij stemt in met de hoofdgedachten. Bij het advies over de gewichtenregeling stelt ze nog wel een aantal vragen. Zo vraagt zij zich af wat de herverdeeleffecten van de voorgestelde wijzigingen zijn. Ze wil meer onderzoek naar de effecten van het loslaten van de 9%-regeling en van het voorgestelde piramidale stelsel. Ook wil zij de garantie dat de taaltoetsen onder gelijke objectieve omstandigheden worden afgenomen. "Verder moet voorkomen worden dat scholen die voortgang boeken bij het wegwerken van taalachterstanden daar in financiële zin voor gestraft worden", aldus de bewindsvrouw.

Bij het advies *De rugzak gewogen...* merkt staatssecretaris Adelmund op dat zij de conclusie van de Onderwijsraad goed onderbouwd vindt, maar dat zij op schoolniveau nader onderzoek wil naar een verdergaande integratie van zorg- en achterstandenbeleid.

Belangenorganisaties zoals Forum (het instituut voor multiculturele ontwikkeling) en de Algemene Onderwijsbond tonen zich tevreden over het pleidooi van de Onderwijsraad om etniciteit en achterstand uit elkaar te halen. Maar beide organisaties vragen zich af wat de hoogte van de nieuwe gewichten wordt en wat er gebeurt met het totale budget als meer kinderen een hoger gewicht krijgen. Forum is niet gelukkig met de taaltoets en is bang dat scholen die er alles aan doen om de taalbeheersing van allochtone kinderen

te verbeteren, in de toekomst minder geld krijgen en dus worden 'gestraft' voor hun goede gedrag.

In de loop van 2002 brengt de Onderwijsraad een vervolgadvisie op dit onderwerp uit.

MEER INFORMATIE

Als basis voor deze adviezen heeft de raad twee onderzoeken laten uitvoeren:

- een onderzoek van Mulder (ITS- Wetenschap voor beleid en samenleving)/ Katholieke Universiteit Nijmegen), Bosker en Glas (Onderzoek Centrum Toegepaste Onderwijskunde/Universiteit Twente) naar feitelijke achterstanden van risicogroepen;
- een verkenning naar internationale maatstaven voor het onderwijsachterstandenbeleid door Van Ingen (IOO bv).

De onderzoeken zijn gebundeld in de studie *Met 't oog op onderwijsachterstanden*.

De bundel is, samen met de adviezen, te vinden en/of te bestellen op de website: www.onderwijsraad.nl. Meer informatie over taalonderwijs is ook te vinden onder het thema 'vernieuwing' op pagina 38. Voor een grafiek over het voorkomen van het onderwerp 'Onderwijsraad en achterstanden' in de media, zie grafiek nummer 2 in bijlage 2.

2.3 Marktwerving in het onderwijs

Vraagt veel van de overheid

Ouders en kranten vragen om ranglijsten van scholen. Leerlingen kunnen gebruik maken van kwaliteitskaarten. De onderwijsvrager kan dus kiezen. De kwestie is al lang niet meer of er marktwerving moet komen in het onderwijs, maar hoe. Algemeen is aanvaard dat de overheid zich ook in deze sector – net als in het openbaar vervoer en de telefonie - terughoudender opstelt. Als scholen meer gaan werken volgens het principe van vraag en aanbod zou dat de kwaliteit en het vernieuwende karakter van de opleidingen ten goede komen. Marktwerving betekent immers in concurrentie met andere aanbieders inspelen op behoeften in de samenleving.

Daar komt nog bij dat Nederland welvarender is geworden en dat burgers (mede)-verantwoordelijkheid willen dragen voor het maatschappelijk welzijn of het algemeen belang. Ouders bieden hun kinderen graag betere kansen en bedrijven proberen opleidingen op hun eigen wensen aan te passen. In een aantal sectoren van het onderwijs is de (financiële) betrokkenheid van de omgeving al heel gewoon. Het middelbaar beroepsonderwijs is daar een sprekend voorbeeld van.

Maar welke aspecten van onderwijs lenen zich goed voor marktwerving? Zijn er grenzen aan? En wat zijn de ervaringen tot nu toe? Op verzoek van de minister bracht de Onderwijsraad het afgelopen jaar marktverschijnselen in kaart. Het verzoek sluit aan op eerdere adviesvragen van de minister (over deregulering in het onderwijs bijvoorbeeld, een advies uitgebracht in 2000). De vraag van de minister is bovendien een goed voorbeeld van het verschuivende takenpakket van de Onderwijsraad. Het gaat hier immers niet om een advies op een bestaand voorstel, maar om het uitvoeren van een verkenning: een pro-actieve vorm van advisering dus. Ook de internationale dimensie en de interactieve manier van werken van de raad komen in dit onderwerp duidelijk terug, zoals in het onderstaande duidelijk wordt.

De raad organiseerde vier paneldiscussies. Betrokkenen uit achtereenvolgens het primair en het voortgezet onderwijs, de bve-sector en het hoger onderwijs gaven hun visie en wisselden ervaringen uit. Daarnaast werd gezocht naar een meer theoretische en onderzoeksgerichte behandeling van het onderwerp. Om die reden werd aan zestien deskundigen gevraagd hun visie weer te geven in een artikel. De artikelen zijn gebundeld in de studie *Onderwijs in de markt*.

De paneldiscussies en de artikelenbundel vormden de voorbereiding op *De Markt Meester? Een verkenning naar marktwerking in het onderwijs*. Deze verkenning is in oktober 2001 aangeboden aan minister Hermans, tijdens een seminar over marktwerking, georganiseerd door de Onderwijsraad. In *De Markt Meester?* concludeert de raad dat het principe van vraag en aanbod goed is toe te passen in het onderwijs, maar dat de overheid als een sterke ‘marktmeester’ moet optreden. Zij moet stimuleren, coördineren en ingrijpen om de markt beter zijn best te laten doen. In de verkenning is een aantal punten genoemd waarop de overheid duidelijker stelling moet nemen en nader onderzoek moet doen. Eén van die punten (de inzet van private middelen in het onderwijs) is alvast uitgewerkt in een apart advies. Het advies is tegelijkertijd met de verkenning aan de minister aangeboden. Het gaat om *Publiek en Privaat. Mogelijkheden en gevolgen van private middelen in het publieke onderwijs*. Hieronder volgt een uitgebreidere behandeling van achtereenvolgens de verkenning en het advies.

VERKENNING DE MARKT MEESTER?

Zoals gezegd, de Onderwijsraad vindt dat het principe van vraag en aanbod goed is toe te passen in het onderwijs. Maar het ontstaat niet vanzelf. Volgens de raad zou marktwerking beter uit de verf komen als de overheid meer als marktmeester zou optreden. Zij moet bijvoorbeeld variatie stimuleren, minimale kwaliteitseisen handhaven, selectie van leerlingen niet volledig vrijlaten, ingrijpen als falende aanbieders de markt niet uit zichzelf verlaten.

De Onderwijsraad heeft in de verkenning een inschatting gemaakt van de effecten van marktwerking op de kwaliteit van het onderwijs, de toegankelijkheid voor deelnemers en de doelmatigheid (efficiëntie). Voorbeelden van positieve effecten zijn meer keuze tussen scholen en het feit dat concurrerende scholen beter inspelen op wat voor leerlingen belangrijk is. Een negatief effect van marktwerking is bijvoorbeeld het gegeven dat scholen ‘zwakke’ leerlingen gaan weren. De raad concludeert dat de effecten van het marktwerkingbeleid in Nederland nog erg bescheiden zijn. Instellingen hebben nog te weinig ruimte om op vragen uit de markt in te spelen. Kijkend naar het buitenland (en dan vooral naar het primair en het voortgezet onderwijs, over de effecten in het beroeps- en wetenschappelijk onderwijs is veel minder bekend) wordt duidelijk dat er geen sprake is van eenduidig succes of falen van marktwerking in het onderwijs. Voordelen op het ene vlak staan naast nadelen op een ander. Het is een kwestie van afwegen. De vraag is onder welke voorwaarden de voordelen beter tot uiting komen en de nadelen beperkt blijven.

“Buitenlandse scholen stoppen bij concurrentie vooral energie in public relations en werving, minder in de verbetering van het onderwijs.”

Uit: *De Markt Meester?*

De raad vindt dat een duidelijke stellingname en nader onderzoek nodig zijn op de volgende punten: basispakket, informatievoorziening, kwaliteitsborging, variatie en private financiering.

Basispakket

Uit oogpunt van maatschappelijke belangen en gelijke kansen wil de overheid dat iedereen in het onderwijs een bepaalde ontwikkelingsbasis meekrijgt. Daarbovenop biedt het onderwijs nog vele extra's waarvoor niet per definitie overheidsbemoeienis nodig is. De overheid zou moeten afbakenen wat tot het 'basispakket' behoort – zoals ook in de gezondheidszorg gebruikelijk is – en wat tot de extra's. Vervolgens moet de vraag beantwoord worden wie wat moet financieren.

Onderwijsconsument van informatie voorzien

Informatie over opleidingen blijkt onvoldoende betrouwbaar en toegankelijk. Dit probleem zal groter worden als de markt diverser wordt. De overheid zal moeten investeren in een nieuw type informatievoorziening over scholen om consumenten beter in staat te stellen te kiezen.

Kwaliteitsborging

Om bepaalde wetten of regels zonder risico te kunnen loslaten, zijn alternatieve vormen van kwaliteitsborging gewenst. Marktwerking vraagt om kwaliteitsbewaking van het aanbod.

Variatie in het aanbod door verbetering toetreding

Marktwerking vereist meer verscheidenheid in het onderwijsaanbod. Onderwijsinstellingen moeten zich kunnen profileren. De huidige deregulering blijkt echter niet altijd de kern te raken: instellingen onderscheiden zich nauwelijks op de inhoud van het onderwijs. Nieuwe toetreders met een nieuw aanbod moeten meer kansen krijgen. Dat geldt ook voor nieuw, op ict gebaseerd onderwijs.

Private financiering

Een apart advies van de raad is gewijd aan private financiering in het publieke onderwijs. De raad wil een bijdrage leveren aan een openbare discussie hierover: het advies is eerder een beginpunt dan het sluitstuk van dit debat. Het advies komt in de volgende paragraaf aan bod.

Een goed voorbeeld van marktwerking in het onderwijs is te vinden in de Verenigde Staten, in de zogenaamde *Charter Schools*. De Onderwijsraad organiseerde in april een seminar over deze scholen. Opvallend is dat ze de positie van achterstandskinderen kunnen verbeteren. Kinderen uit financieel minder draagkrachtige gezinnen krijgen in verschillende staten vouchers, onderwijsbonnen, om op zoek te gaan naar kwalitatief beter onderwijs dan de verplichte openbare school in de buurt.

Uit: www.onderwijsraad.nl

HET ADVIES *PUBLIEK EN PRIVAAT*

Er gaat steeds meer *privaat* geld om in het *publieke* onderwijs. Ouders, bedrijven en maatschappelijke organisaties hebben meer over voor onderwijs, financieel of in natura. De Onderwijsraad constateert dat het geld steeds vaker gaat naar activiteiten van onderwijsinhoudelijke aard. En hoewel de raad de betrokkenheid van bedrijven, ouders en organisaties een groot goed vindt, bepleit hij een helder onderscheid te maken tussen de bestemmingen van soorten *private* bijdragen. Zijn ze bedoeld voor onderwijsinhoudelijke of voor ondersteunende activiteiten, zijn ze structureel of projectmatig?

De raad stelt voor de inzet van *private* bijdragen in het leerplichtige onderwijs alleen te bestemmen voor niet-kernactiviteiten zoals excursies, buitenschoolse sport of creatieve activiteiten. De toegang tot de verplichte kernactiviteiten in het leerplichtige onderwijs, het basispakket, mag onder geen beding afhankelijk worden gemaakt van *private* middelen. De raad pleit voor een meerjarig onderzoek naar de gevolgen van *private* financiering (van niet-kernactiviteiten) aan de hand van: keuzevrijheid, kwaliteit, efficiëntie, gelijkheid en sociale cohesie.

Verder adviseert de raad na te gaan of de hoogte van de ouderbijdrage in het primair en voortgezet onderwijs aan niet-kernactiviteiten aan een maximum gebonden moet worden of niet. De hoogte vrijlaten is beter voor de autonomie en het concurrentievermogen van scholen. Bovendien bevordert het de keuzevrijheid van consumenten. Mocht die bijdrage te hoog worden, dan zouden mensen met een laag inkomen tot een bepaalde (maximale) hoogte kunnen worden gecompenseerd, via een belastingmaatregel of subsidiebeleid. Een tweede mogelijkheid is de hoogte van de *private* bijdrage zelf aan een maximum te binden om lagere inkomens te ontzien. Het nadeel hiervan is dat ouders met een hoog inkomen dan minder bijdragen dan zij zouden willen of kunnen. Beide mogelijkheden zouden goed bestudeerd moeten worden.

Op dit moment vragen veel scholen al ouderbijdragen, maar ze zijn er niet toe verplicht. Ouders kunnen dispensatie aan de school vragen, maar de raad ziet dit liever niet: inkomenspolitiek is een zaak van de overheid en niet van scholen.

REACTIES

Momenteel wordt met de bewindslieden overlegd over advisering naar aanleiding van de verkenning *De Markt Meester?*. De verkenning geeft aan welke thema's voor nadere advisering in aanmerking komen. Van deze thema's zullen waarschijnlijk 'toetreding tot de onderwijsmarkt', 'informatie aan de consument' en 'vraagfinanciering' het eerst aan bod komen. Hoogst waarschijnlijk komt er ook een vervolg op het advies *Publiek en Privaat*. Twee van de uiteindelijk gekozen thema's zullen nog in 2002 kunnen worden gestart.

Op het advies *Publiek en Privaat* is op 22 november 2001 gereageerd. Minister Hermans onderschreef, mede namens staatssecretaris Adelmund, de conclusie dat de inzet van *private* bijdragen in het leerplichtig onderwijs alleen mag worden bestemd voor niet-kernactiviteiten.

De aanbeveling van de raad de ouderbijdrage niet langer afhankelijk te laten zijn van het inkomen (maar waar nodig te compenseren via een belastingmaatregel) neemt de minister niet over. Wel wil hij in overleg met onderwijsorganisaties nagaan hoe ouders meer verantwoordelijkheid kunnen krijgen bij de vaststelling en besteding van de ouderbijdrage.

De kranten richtten zich in hun berichtgeving over het advies sterk op het punt van de ouderbijdragen. De nuances over de kernactiviteiten (wat behoort daar wel toe en wat niet?) zijn onderbelicht gebleven.

Het onderwerp marktwerking zal in de komende jaren in verschillende adviezen aan de orde komen. Bijvoorbeeld in het advies dat in 2002 verschijnt over de rol die scholen kunnen spelen in het bevorderen van de maatschappelijke samenhang (*civil society*).

MEER INFORMATIE

Verslagen van de paneldiscussies, de studie *Onderwijs in de markt*, de verkenning *De Markt Meester?* en het advies *Publiek en Privaat* zijn te vinden en/of te bestellen op de website: www.onderwijsraad.nl Er is ook een publieksversie van de verkenning verschenen: *Aangeboden: Onderwijs*. Het thema 'vernieuwing', op pagina 38 van dit jaarverslag behandeld, heeft nauwe banden met het thema marktwerking.

Voor een grafiek over het voorkomen van het onderwerp 'Onderwijsraad en marktwerking' in de media, zie grafiek nummer 3 in bijlage 2.

2.4 Beroepsonderwijs

De blik naar buiten

Het beroepsonderwijs is een breed terrein met een zeer gevarieerde groep deelnemers en studenten. Behalve het middelbaar en hoger beroepsonderwijs behoort ook de volwasseneneducatie tot deze sector. Toch zijn er op dit brede terrein enkele gemeenschappelijke trends waar te nemen, die in het afgelopen jaar terugkwamen in het werk van de Onderwijsraad.

Het verbeteren van de contacten tussen beroepsonderwijs en het bedrijfsleven is daar een voorbeeld van. De nadruk ligt tot op heden op de aansluiting van de opleidingen op de arbeidsmarkt, zodat afgestudeerden goed terechtkomen en van waarde zijn voor hun werkgevers. Maar het bedrijfsleven zou ook op andere manieren kunnen profiteren van het onderwijs. Scholen kunnen zich in hun eigen regio breder ontwikkelen als leverancier van nieuwe kennis (hogescholen), of als opleider van werkenden die bijgeschoold moeten worden (middelbaar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie). Zo zouden zij een belangrijke rol kunnen vervullen in de innovatie van beroepssectoren, de eigen positie kunnen versterken en de onderwijsprogramma's flexibel en vernieuwend kunnen vormgeven.

Een andere gemeenschappelijke trend is het streven naar een vloeiende doorstroming van leerlingen en cursisten. Het onderwijs is zodanig ingericht dat overstappen van het ene niveau naar het andere als vanzelfsprekend zou moeten plaatsvinden. Een cursist uit het volwassenenonderwijs kan in principe gemakkelijk overstappen naar het mbo (mede door de organisatievorm waarin beide onderwijstypen zijn ondergebracht: het Regionaal Opleidingen Centrum of ROC). Binnen het mbo zijn vier opleidingsniveaus die de leerlingen als het ware als *stepping stones* kunnen gebruiken om terecht te komen bij een baan of een vervolgopleiding in het hbo. Dat lijkt allemaal goed geregeld. Maar in de praktijk is de doorstroming nog maar matig gerealiseerd.

Deze onderwerpen kwamen het afgelopen jaar terug in drie door de Onderwijsraad uitgebrachte adviezen: één over de aansturing van het agrarisch beroepsonderwijs, één over de stand van zaken rond de in 1996 ingevoerde Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) en één over het hoger beroepsonderwijs als kenniscentrum. Ze staan hieronder nader toelicht.

“Een goed voorbeeld van duaal onderwijs is de opleiding *Food & Business* in Heerlen waarvan de 30% vrije ruimte voor Albert Heijn op maat wordt gesneden.”

Uit: *Hogeschool van kennis*

HET ADVIES *KLEURRIJK ONDERWIJS*

De raad adviseerde in november om het agrarisch onderwijs, dat nu in zijn geheel valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, organisatorisch en financieel onder te brengen bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. In praktijk verschilt de aansturing van het 'groene' onderwijs niet veel van de andere soorten van beroepsonderwijs, die alle zijn ondergebracht bij Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Als ook het groene onderwijs daaronder valt, kan de vakminister, de minister van Landbouw, de curricula sterker op inhoud aansturen. Dat kan nu niet omdat hij verschillende rollen vervult. Hij vertegenwoordigt enerzijds de afnemers van het onderwijs, anderzijds de aanbieders van opleidingen en onderwijsvoorzieningen. Een interne of externe splitsing van deze rollen ligt volgens de raad in de rede. Bovendien zal de afstemming tussen de verschillende agrarische en niet-agrarische (beroeps)opleidingen beter verlopen als ze in één departement zijn samengebracht. De groene opleidingen zijn, net als de agrarische sector zelf, sterk verbreed in de afgelopen decennia. Samenwerking met bijvoorbeeld opleidingen op het gebied van milieu en toerisme ligt voor de hand.

De raad stelt wel dat bij de overgang de sterke kanten van het agrarisch onderwijs niet verloren mogen gaan. Het groene onderwijs is kleinschalig georganiseerd, de doorstroming van vmbo-leerlingen naar het middelbaar onderwijs in de Agrarische Opleidingencentra (AOC's) verloopt goed en de centra zijn aantrekkelijke leeromgevingen gebleken. Ten slotte heeft het onderwijs een sterke samenhang en identificatie met de beroepssector.

HET ADVIES *WEB: WERK IN UITVOERING*

Op verzoek van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen evalueerde de Onderwijsraad in september de WEB: de Wet Educatie en Beroepsonderwijs. De wet is ingevoerd in 1996 met de bedoeling het onderwijs toegankelijker te maken en meer op het individu te richten. Uiteindelijk zouden zo meer mensen met een diploma (startkwalificatie) hun weg vinden naar de arbeidsmarkt. De raad concludeert dat de WEB op hoofdlijnen goed werkt.

Sinds de invoering van de WEB hebben zich grote veranderingen voorgedaan in de volwasseneneducatie en in het beroepsonderwijs. Het inrichten van Regionale Opleidingencentra (ROC's), waarin beide onderwijssoorten zijn ondergebracht, is daar een voorbeeld van. De feitelijke integratie binnen de ROC's staat nog in de kinderschoenen. De raad constateert dat de WEB zelf niet de oorzaak is van de gevonden knelpunten, maar dat de wet op punten nog niet geheel is ingevoerd en/of geoptimaliseerd. De raad pleit er dan ook voor de invoering van de WEB meer tijd te gunnen en een aantal onderwijsinhoudelijke verbeteringen in gang te zetten binnen de huidige wettelijke kaders. Verbeteringen zijn bijvoorbeeld nodig in de doorstroom van leerlingen in het beroepsonderwijs. Doorstroom zou bevorderd kunnen worden door een betere samenwerking tussen vmbo-scholen, ROC's en hogescholen. Er zou goed gekeken moeten worden naar de plaats van de beroepspraktijkvorming (de praktijkstage) in de curricula. De raad vindt overigens wel dat de overheid een sterke coördinerende rol moet vervullen bij het in gang zetten van de verbeteringen, zonder de autonomie van de onderwijsinstellingen aan te tasten.

Op korte termijn wil de raad nader adviseren over de manier waarop competenties verwerkt kunnen worden in de opleidingen ('kwalificatiestructuur nieuwe stijl') en over lan-

delijke standaarden voor examinering. Hierover zal een advies worden uitgebracht in het najaar van 2002. Op langere termijn is wellicht advisering nodig over de aansturing van de volwasseneneducatie en dan met name over de rol van de inburgering daarin.

HET ADVIES HOGESCHOOL VAN KENNIS

In juli formuleerde de Onderwijsraad samen met de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid een antwoord op de vraag: hoe kan het hoger beroepsonderwijs zijn bijdrage aan de kennisinfrastructuur verbeteren? De vraag was gesteld door de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en Economische Zaken in vervolg op een eerder advies dat de beide raden in 1999 uitbrachten (*Hbo en kenniscirculatie*).

De adviesraden concludeerden dat er nog het een en ander kan verbeteren aan de kennisuitwisseling tussen hogescholen en bedrijfsleven (de zogenaamde 'kenniscirculatie'). Bedrijven en instellingen weten vaak wel de hogescholen te vinden als zij zoeken naar arbeidskrachten, maar als instellingen voor kennisuitwisseling weten de scholen zich in hun eigen regio onvoldoende te profileren. Daarom wendden bedrijven zich sneller tot universiteiten. De Onderwijsraad en de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid pleiten voor een ruimere blik naar buiten van het beroepsonderwijs. Daar is nog veel voor nodig. Het hbo zou de contacten met de beroepenvelden systematischer moeten onderhouden. Niet alleen in persoonlijke relaties, maar ook via brancheorganisaties en alumniverenigingen. De scholen moeten vernieuwingen consequenter volgen en verwerken in de programma's. Docenten moeten vaker naar vakbeurzen, congressen en scholingen. De studenten kunnen beter begeleid worden in stages en hun ervaringen zouden gebruikt moeten worden in het onderwijs. De adviesraden constateren verder dat mensen uit bedrijven wel regelmatig als gastdocent lesgeven op hogescholen, maar dat omgekeerd docenten van hogescholen nog te weinig bij bedrijven worden gedetacheerd. Aan begeleiding van startende ondernemers moeten de hogescholen ook meer aandacht besteden. Ten slotte zouden hogescholen een grotere bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van de knelpunten op de arbeidsmarkt, door bijvoorbeeld de opleidingen flexibeler te maken, zodat studenten alvast aan de slag kunnen tijdens hun studie.

Wat betreft onderzoek en ontwikkeling ('toegepast onderzoek') zijn het vooral studenten die daar in hun afstudeerfase mee te maken hebben. In reactie op pleidooien voor meer toegepast onderzoek door hbo-docenten, plaatsen beide raden de kanttekening dat dit primair de kwaliteit van het onderwijs ten goede moet komen. Het moet niet een doel op zich zijn, maar één van de manieren om de kenniscirculatie te verbeteren.

Een hogeschool die zich meer richt op de regio, investeert in de kwaliteit van het onderwijs en de docenten, is op de goede weg een (regionaal) kenniscentrum te worden.

De verschillen tussen sectoren en hogescholen zijn zo groot dat de raad vindt dat het hoger beroepsonderwijs duidelijker aan een hbo-standaard moet werken. Ook acht de raad de taakinfilling en de kwaliteit van de hbo-docenten te divers. Hij pleit dan ook voor nader onderzoek op dit terrein.

De hogescholen zijn vooral zelf aan zet. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen moet deze acties aanmoedigen en daarnaast de vorderingen van de hogescholen om (regionale) kenniscentra te worden bespreekbaar maken. Het ministerie van Economische Zaken zou hogescholen meer moeten betrekken bij allerlei subsidiere-

gelingen. Ook andere departementen zouden aan hogescholen kunnen denken wanneer zij ontwerpers en ontwikkelaars nodig hebben om een specifiek probleem op te lossen.

REACTIES

Op het advies *Kleurrijk onderwijs* hebben de Wageningen Universiteit, de agrarische hogescholen en de AOC Raad alle positief gereageerd. Wel wil de AOC raad (de brancheorganisatie van de AOC's) duidelijke garanties van beide ministers dat bij de overgang van het groene onderwijs van Landbouw naar Onderwijs de positieve punten van het agrarisch onderwijs niet verloren gaan. Ook wees de AOC raad erop dat de minister van Landbouw voor een goede inhoudelijke aansturing van het onderwijs over voldoende middelen moet beschikken.

De ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij hebben begin 2002 gezamenlijk een tweede beleidsbrief groen onderwijs opgesteld: *Groen Onderwijs 2010: Vernieuwing van de inhoud*. Daarin geven zij een reactie op het advies *Kleurrijk onderwijs*. Op dit moment zien de betrokken ministers geen aanleiding voor een herziening van de huidige verantwoordelijkheidsverdeling voor het groene onderwijs of voor structuurveranderingen in het onderwijssysteem. Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zal het eigen onderwijsbeleid versterken. Daarmee kiest de minister voor de door de Onderwijsraad gesuggereerde optie van interne scheiding.

Op de adviezen *WEB: werk in uitvoering* en *Hógeschool van kennis* zijn nog geen inhoudelijke reacties gekomen van de bewindslieden. In een procedurele reactie op de evaluatie van de WEB kondigt de minister een beleidsreactie aan na overleg met de betrokken partijen. Op het advies *Hógeschool van kennis* is wel inhoudelijk gereageerd door de HBO-raad. Die stemt op hoofdlijnen in met de conclusies en aanbevelingen, maar rept niet over het gebrek aan standaard in het hbo en het genoemde onderzoek naar de kwaliteit van de hbo-docenten. De HBO-raad gaf wel onmiddellijk aan dat 'extra taken', zoals onderzoek, niet uit de reguliere budgetten kunnen worden gefinancierd. De raad stelde voor die taken – met de bijbehorende middelen - in de wet vast te leggen onder de noemer 'ontwerp en ontwikkeling'.

MEER INFORMATIE

De adviezen zijn te vinden en/of te bestellen op de website: www.onderwijsraad.nl.

Voor een grafiek over het voorkomen van het onderwerp 'Onderwijsraad en beroepsonderwijs' in de media, zie grafiek nummer 4 in bijlage 2.

2.5 Vernieuwing

Bewegingen van onderop

In het onderwijs heeft vernieuwing – zeker in het laatste decennium – veel aandacht gekregen. Het ging daarbij zowel om de modernisering van programma's als van organisatievormen. Alle in dit jaarverslag behandelde thema's zijn nauw verbonden met het begrip 'vernieuwing'. Toch verdient het hier een aparte behandeling. De Onderwijsraad bracht in het afgelopen jaar namelijk twee adviezen uit die een echte breuk met het verleden betekenen. Werkelijke vernieuwing dus.

In beide adviezen is een voor het onderwijs nieuwe gedachte terug te vinden. Het gaat om het idee systemen niet langer van bovenaf aan te sturen, maar veranderingen van onderaf te laten beginnen. Niet een uniforme *top-down*, maar een gevarieerde *bottom-up* benadering.

Om welke adviezen gaat het? In de eerste plaats om het advies *Ten dienste van de school*. Hierin adviseert de Onderwijsraad over de rol van ondersteunende organisaties in het onderwijs: de schoolbegeleidingsdiensten, de landelijke ondersteuningsdiensten en de lerarenopleidingen. De ondersteunende diensten vormen van oudsher samen het instrument voor vernieuwing van het onderwijs. Zij boden de scholen als het ware 'pakketjes vernieuwing' aan. Daarvoor hoefden de instellingen niet apart te betalen; de diensten werden centraal gefinancierd. Maar de afstemming tussen scholen en diensten verliep niet goed en daarom zijn veel vernieuwingen van bovenaf gestuurd. De Onderwijsraad maakt zich sterk voor een nieuwe inrichting van de educatieve dienstverlening, die is aangepast op de vraag van de scholen.

Het tweede onderwerp dat goed past in het thema 'vernieuwing' is het Onderwijs in Allochtone Levende Talen (OALT), dat is behandeld in het advies *Samen naar de Taalschool*. De Onderwijsraad introduceerde in dit advies een nieuw concept voor het allochtone taalonderwijs: de Taalschool. Dit is een voorziening *buiten* het huidige onderwijs (naar het voorbeeld van de muziekschool) waar deelnemers zowel lessen in de moedertaal als lessen in andere talen kunnen volgen. Een voorziening die toegankelijk is voor allochtonen en autochtonen, ongeacht leeftijd of taalgroep. De raad wil dat binnen elke gemeente wordt gekeken naar wat er nodig is en dat de invulling van de Taalschool plaatselijk, naar behoefte, wordt georganiseerd. Ook hier is dus sprake van een beweging van onderop.

HET ADVIES *TEN DIENSTE VAN DE SCHOOL*

In het advies over de educatieve infrastructuur, uitgebracht in juli, gaat de Onderwijsraad met name in op de vraag: hoe kunnen scholen meer invloed uitoefenen op de producten (diensten) die zij nodig hebben? De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen had om het advies gevraagd nadat de raad eerder al adviseerde over de lerarenopleidingen (1999). Tegelijk met het advies publiceerde de raad een studie, in opdracht verricht door IVA Tilburg (Instituut voor sociaal-wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies), met de titel *Educatieve infrastructuur*. Deze studie geeft een actueel overzicht van onderdelen van de educatieve infrastructuur en schetst daarnaast een beeld van het debat over dit onderwerp.

De raad doet in zijn advies een aantal aanbevelingen die de educatieve dienstverlening transparanter zullen maken en die aansluiten op principes van marktwerking. Ten eerste vindt de raad dat scholen meer zeggenschap moeten krijgen over de diensten die zij willen inhuren. Het overhevelen van geld van schoolbegeleidingsdiensten naar de scholen zelf is, mits goed begeleid, een goede stap. De raad beseft dat scholen onderling wel kunnen verschillen in de mate waarin zij in staat zijn hun vraag te sturen. Bundeling van de vraag ligt in de rede.

Ook over de lerarenopleidingen zouden scholen meer zeggenschap moeten krijgen. Hier liggen mogelijkheden in coproducties tussen scholen en lerarenopleidingen of eisen die scholen kunnen stellen aan de programma's van leraren in sp . De raad is overigens in zijn advies over de Wet op beroepen in het onderwijs (augustus 2001) ook op dit punt ingegaan. In die wet worden verplichte vormen van na- en bijscholing voor leraren geregeld.

Daarnaast adviseert de raad te bevorderen dat ondersteunende diensten van de lerarenopleidingen en algemene ondersteuningsinstellingen een gelijke uitgangspositie krijgen. Dat kan door onderlinge kennisuitwisseling en door de verschillende geldstromen te bundelen.

De overheid is degene die ervoor moet zorgen dat scholen voldoende koopkracht en bestedingsvrijheid hebben. Ook moet zij het proces van vraag en aanbod monitoren en – waar nodig – sturen. De overheid is echter niet alleen marktco rdinator, maar ook marktpartij. In die rol zouden bijvoorbeeld grote projecten en opdrachten openbaar aanbesteed moeten worden, zodat alle aanbieders van ondersteunende diensten kunnen intekenen.

HET ADVIES *SAMEN NAAR DE TAALSCHOOL*

Het Onderwijs in Allochtone Levende Talen (OALT) is bij wet geregeld in 1998, nadat het in de loop der jaren steeds onderwerp van politieke en maatschappelijke discussie is geweest. In de jaren zeventig van de vorige eeuw gestart als 'terugkeeronderwijs' (voor kinderen van gastarbeiders die terug zouden gaan naar hun vaderland) ontwikkelde het zich later als onderwijs dat migranten een 'positief zelfbeeld' zou moeten geven en zou moeten helpen de Nederlandse taal te leren. In de wet uit 1998 is een compromis vastgelegd. OALT dient twee doelen: taalverwerving en cultuureducatie. In de praktijk zijn die twee doelen niet goed te verenigen, hetgeen zichtbaar is in een tekort aan leraren en geen duidelijke aanpak van het onderwijs.

De Onderwijsraad pleit er daarom voor het Onderwijs in Allochtone Levende Talen los te koppelen van het achterstandenbeleid en onder te brengen in een Taalschool. Het onderwijs krijgt ook een nieuwe naam: Nieuwe Moderne Vreemde Talen (NMVT). De Taalschool speelt in op de individuele behoefte van mensen aan onderwijs in hun moedertaal, maar moet ook openstaan voor anderen (allochtoon of autochtoon) die deze taal willen leren. Een gezamenlijke taalvoorziening bevordert de maatschappelijke integratie van nieuwe taalgroepen.

Gemeenten mogen nu kiezen: OALT volledig richten op verwerving van de moedertaal of inzetten om kinderen beter Nederlands te leren. De raad stelt voor het onderwijs in de Nieuwe Moderne Vreemde Talen uitsluitend te richten op taalverwerving. De eigen taal als didactische ondersteuning bij het leren van het Nederlands zou een plek moeten krijgen in het NT2-beleid. Dit punt is ook aan de orde geweest in het in november uitgebrachte advies *Wat 't zwaarst weegt...* (zie pagina 26).

De Taalschool zal een buitenschoolse voorziening zijn, van opzet vergelijkbaar met de muziekschool, onder directe verantwoordelijkheid van gemeenten. De raad werkt een opzet hiervoor uit in zijn advies. Het rijk, gemeenten, taalgroepen en deelnemers zouden de school gezamenlijk moeten financieren. Alle nieuwe moderne vreemde talen komen in principe in aanmerking, de 'oude' moderne vreemde talen zoals bijvoorbeeld Engels en Frans uitgezonderd.

“De wet-OALT is nooit populair geweest. Traditie en politieke correctheid hadden een schaap met vijf poten gecreëerd en dat loopt niet lekker. (...) Om technische redenen alleen al: het aantal leerlingen steeg in zes jaar met dertig procent, van 166.000 naar 211.000, en gezamenlijk spreken zij momenteel 160 verschillende talen. Gekwalificeerde leerkrachten voor alle taalgroepen zijn lang niet altijd voor handen.”

Uit: *Didactief & School*, januari-februari 2002

REACTIES

In de brief waarmee minister Hermans het advies *Ten dienste van de school* aanbiedt aan de kamer (18 juli) schrijft hij dat de teneur van het advies hem zeker aanspreekt. Hij kondigt gesprekken aan met vragers (scholen) en aanbieders van educatieve diensten (bekostigde en niet-bekostigde).

De Vereniging Besturenorganisaties Katholiek Onderwijs (VBKO) vindt de Onderwijsraad nog te voorzichtig. De vereniging is het van harte eens met de gekozen lijn, maar heeft zorgen over de uitvoering. Scholen zouden nog meer keuzevrijheid en eigen middelen moeten krijgen, de VBKO vindt dat de overheid er niet meer als marktcoördinator tussen hoeft te zitten.

In de brief waarmee staatssecretaris Adelmund het advies *Samen naar de Taalschool* aanbiedt aan de kamer (6 december) geeft zij een eerste reactie: “(...) de Onderwijsraad presenteert een heldere visie op de toekomst van OALT. De raad heeft zich hiertoe breed

georiënteerd aan de hand van gesprekken met betrokken partijen, wetenschappelijke inzichten en internationale verkenningen". De staatssecretaris wil, alvorens een definitief standpunt te bepalen, eerst overleg voeren met betrokkenen, zoals gemeenten, onderwijsveld, vakbonden, minderhedenorganisaties en ouders. Daarbij zal zij zich vooral richten op de positie van de OALT-leraren. Zij kondigt aan in het voorjaar van 2002 haar standpunt aan de Tweede Kamer bekend te maken.

Ook de Algemene Onderwijsbond (AOB) wijst in een reactie op de gevolgen voor de OALT-leraren die zich niet tot taaldocent kunnen ontwikkelen. De bond wil voor deze groep een goede afvloeiingsregeling. Overigens leggen de gedrukte media in hun berichtgeving de nadruk op het onderdeel van het advies dat stelt dat (allochtone) ouders ook moeten meebetalen aan het onderwijs in de Taalschool.

MEER INFORMATIE

Bij het advies *Ten dienste van de school* hoort een studie uitgevoerd door IVA Tilburg: *Educatieve Infrastructuur*. Beide zijn, evenals het advies *Samen naar de Taalschool*, te vinden/te bestellen op de website: www.onderwijsraad.nl.

In bijlage 2, grafiek nummer 5, ziet u een overzicht van het voorkomen van het thema 'Onderwijsraad en vernieuwing' in de media.

Bijlage 1

Chronologische lijst van adviezen, publicaties, seminars en presentaties

Datum	Advies	In het jaarverslag behandeld onder
16 juli 2001	<i>Hógeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen</i> Samen met de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid adviseert de raad over hogescholen en kenniscirculatie.	Beroepsonderwijs
18 juli 2001	<i>Ten dienste van de school</i> De Onderwijsraad gaat in zijn advies over de educatieve infrastructuur in op de vraag hoe scholen beter in staat gesteld kunnen worden invloed uit te oefenen op de producten die zij nodig hebben. Bij dit advies is ook een studie gepubliceerd, getiteld <i>Educatieve infrastructuur</i> . Zie 'Studies'.	Vernieuwing
25 september 2001	<i>WEB: Werk in uitvoering. Een voorlopige evaluatie van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs</i> Op verzoek van de minister van OCenW adviseert de raad over de WEB, die in 1996 is ingevoerd.	Beroepsonderwijs
9 oktober 2001	<i>Publiek en Privaat. Mogelijkheden en gevolgen van private middelen in het publieke onderwijs</i> Naar aanleiding van een verkenning over marktwerking adviseert de raad over de inzet van private middelen in het onderwijs. Zie ook 'Verkenningen' en 'Studies'.	Marktwerking
16 oktober 2001	<i>De basisvorming: aanpassing en toekomstbeeld</i> Op verzoek van de staatssecretaris van Onderwijs doet de raad een voorstel voor de inrichting van de basisvorming. Minder vakken, vakken samenbrengen, drie beheersingsniveaus aangeven zijn enkele concrete aanbevelingen die de gemeenschappelijke vorming van leerlingen waarborgen maar de knelpunten van overlappendheid en versnippering oplossen.	Basisvorming

Datum	Advies	In het jaarverslag behandeld onder
21 november 2001	<p><i>De rugzak gewogen... Over de bekostiging van WSNS, LGF en de gewichtenregeling basisonderwijs</i></p> <p>Op verzoek van de staatssecretaris en de Tweede Kamer adviseert de raad over de vraag of integratie, organisatorisch en financieel, van de beleidsterreinen van Weer Samen naar School, leerlinggebonden financiering en de gewichtenregeling wenselijk is.</p>	Achterstanden
21 november 2001	<p><i>Wat het zwaarst weegt... Een nieuwe aanpak voor het onderwijsachterstandenbeleid</i></p> <p>Op verzoek van de staatssecretaris en de Tweede Kamer adviseert de raad over de modernisering van de regelingen inzake het onderwijsachterstandenbeleid. Bij dit advies is een studie uitgebracht getiteld <i>Met 't oog op onderwijsachterstanden</i>. zie 'Studies'.</p>	Achterstanden
22 november 2001	<p><i>Kleurrijk onderwijs voor de groene sector</i></p> <p>Op verzoek van de minister van Landbouw adviseert de raad over de sturing van het agrarisch onderwijs. De raad pleit ervoor het agrarisch onderwijs onder te brengen bij OCenW. Zodoende kan de minister van Landbouw sterker inhoudelijk sturen.</p>	Beroepsonderwijs
6 december 2001	<p><i>Samen naar de Taalschool. Nieuwe moderne vreemde talen in perspectief</i></p> <p>Op verzoek van de staatssecretarissen van Onderwijs en Cultuur geeft de raad zijn visie op het onderwijs in allochtone levende talen. De raad pleit voor het vormen van een Taalschool waar kinderen hun moedertaal kunnen leren en die openstaat voor iedereen.</p>	Vernieuwing

Adviezen inzake wet- en regelgeving	
Datum	Advies
20 december 2000 - Advies openbaar op 1 juli 2001	<i>Voorstel van wet op het onderwijstoezicht</i> Op verzoek van de minister van OCenW adviseert de raad over het wetsvoorstel inzake het onderwijstoezicht. Hierin worden de taken en verantwoordelijkheden van de onderwijsinspectie geregeld.
31 augustus 2001	<i>Voorstel van Wet op de beroepen in het onderwijs (BIO)</i> Op verzoek van de minister van OCenW adviseert de raad over het wetsvoorstel inzake de beroepen in het onderwijs. Hierin worden verplichte vormen van bij- en nascholing voor leraren geregeld.
13 september 2001	<i>Advies over het wetsvoorstel Accreditatie in het hoger onderwijs</i> Op 29 mei bracht de raad advies aan de minister uit over het (vertrouwelijke) wetsvoorstel inzake accreditatie. Met de publicatie van het wetsvoorstel is nu ook dit briefadvies openbaar.

Verkenningen		
Datum	Verkenning	In het jaarverslag behandeld onder
9 oktober 2001	<i>De Markt Meester? Een verkenning naar marktwerking in het onderwijs</i> Op verzoek van de minister van OCenW heeft de raad een analyse gemaakt, trends gesignaleerd en aanbevelingen gedaan voor verdere marktontwikkeling. Eén thema, private financiering, is in een advies verder uitgewerkt. Zie 'Adviezen'.	Marktwerving

Studies		
Datum	Studie	In het jaarverslag behandeld onder
18 juli 2001	<i>Educatieve infrastructuur</i> Ten behoeve van het advies <i>Ten dienste van de school</i> (zie 'Adviezen') heeft IVA Tilburg, in opdracht van de Onderwijsraad een studie uitgevoerd naar de organisaties die deel uitmaken van de educatieve infrastructuur. Ook het debat over dit onderwerp, toegespitst op de omslag in het denken van aanbod- naar vraagsturing, is onderwerp van deze studie.	Vernieuwing
9 oktober 2001	<i>Onderwijs in de markt</i> In het kader van de verkenning over marktwerking in het onderwijs, vroeg de Onderwijsraad zestien deskundigen om een artikel te schrijven, ieder vanuit zijn of haar deskundigheid. De artikelen zijn onder redactie van dr. M. E. van Dyck gebundeld in deze studie (zie rubriek 'Adviezen', 'Verkenningen' en 'Overig' voor andere publicaties over dit onderwerp).	Marktwerking
oktober 2001	<i>Inventarisatie van leerlingstromen in het voortgezet onderwijs</i> Ten behoeve van het advies <i>De basisvorming: aanpassing en toekomstbeeld</i> heeft de raad aan de onderzoekers H. Kuyper en M.P.C. van der Werf (GION) verzocht een inventarisatie te maken van de leerlingstromen in het voortgezet onderwijs.	Basisvorming
21 november 2001	<i>Met 't oog op onderwijsachterstanden. Studies bij het advies Wat 't zwaarst weegt...</i> Ten behoeve van het advies <i>Wat 't zwaarst weegt...</i> heeft de raad twee onderzoeken laten uitvoeren. De eerste is een onderzoek van dr.C.W.J. Mulder (ITS/KUN) prof. dr. R.J. Bosker en dr. C.A.W. Glas (OCTO/UT) naar feitelijke achterstanden van risicogroepen. De tweede is een verkenning naar internationale maatstaven voor het onderwijsachterstandenbeleid door D.C. van Ingen (IOO bv). Beide onderzoeken zijn in deze studie gebundeld.	Achterstanden

Overige publicaties		
Datum	Publicatie	In het jaarverslag behandeld onder
maart 2001	<i>Onderwijs in verandering; reflecties op een dynamische sector.</i> Bundel van een tiental artikelen van de hand van prof. dr. J.M.G. Leune, hem aangeboden door de Onderwijsraad bij zijn afscheid als voorzitter.	n.v.t.
mei 2001	<i>Jaarverslag 2000</i>	n.v.t.
september 2001	<i>Werkprogramma 2002</i>	n.v.t.
9 oktober 2001	<i>Onderwijs en markt over markt en onderwijs</i> Ter voorbereiding van de publicaties over marktwerking, heeft de raad een aantal paneldiscussies georganiseerd met diverse mensen uit de onderwijspraktijk.	Marktwerking
9 oktober 2001	<i>Aangeboden: Onderwijs</i> Publieksversie van de verkenning <i>De Markt Meester?</i> , waarin ook het advies <i>Publiek en Privaat</i> bondig is samengevat.	Marktwerking

Seminars	
Datum	Seminar
5 april 2001	<i>Charter Schools in de VS,</i> Gast spreker T. Kolderie
22 juni 2001	<i>Expert meeting over Onderwijs in Allochtone Levende Talen (OALT)</i>
9 oktober 2001	<i>Marktwerking: hoop of hype? Over marktwerking in het onderwijs,</i> Gast spreker H.M. Levin

Lezingen en presentaties	
Datum	Lezing of presentatie
15 maart 2001	<i>Onderwijs en Onderwijsraad</i> Toespraak door prof. dr. A.M.L. van Wieringen ter gelegenheid van het afscheid van prof. dr. J.M.G. Leune als voorzitter van de Onderwijsraad.
27 maart 2001	<i>Onderwijs en bedrijvigheid</i> Inleiding Nederlandse Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid en Handel te Heemstede door prof. dr. A.M.L. van Wieringen.
6 april 2001	<i>Verwachtingen middelbaar beroepsonderwijs en middelbaar horeca onderwijs</i> Lezing door prof. dr. A.M.L. van Wieringen, Mondriaan College te Scheveningen.
25 juni 2001	<i>Onderwijsbeleid op de evenwichtsbalk</i> Presentatie door dr. M.J.M. van den Berg voor het symposium deregulering en marktwerking, Onderwijsresearchdagen 2001 in Amsterdam.
25 juni 2001	<i>Bestuurlijke inrichting in het funderend onderwijs</i> Presentatie door drs. A.P.J. van Wanroij voor het symposium deregulering en marktwerking, Onderwijsresearchdagen 2001 in Amsterdam.
25 juni 2001	<i>Deregulering, marktwerking en kwaliteit: 'the missing link'</i> Presentatie door dr. M.E. van Dyck voor het symposium deregulering en marktwerking, Onderwijsresearchdagen 2001 in Amsterdam.
25 juni 2001	<i>Basisvorming</i> Inleiding door dr. F.S.J. Riemersma en dr. E.C. Schram voor het symposium deregulering en marktwerking, Onderwijsresearchdagen 2001 in Amsterdam.
30 augustus 2001	<i>Variatie in het hoger onderwijs</i> Lezing door prof. dr. A.M.L. van Wieringen, Vereniging Universitair Bestuur en Management VUBM te Amersfoort.
12 september 2001	<i>Onderwijs en theater</i> Lezing door prof. dr. A.M.L. van Wieringen, voorzitter discussiepanel, Amsterdam Stadsschouwburg.
26 september 2001	<i>Can't always eat the pudding: standaarden voor ontoetsbare effectiviteit</i> Presentatie door dr. M.E. van Dyck ter gelegenheid van de VOR-conferentie Het oog der natie: scholen op rapport (Workshop <i>Wat is kwaliteit?</i>).

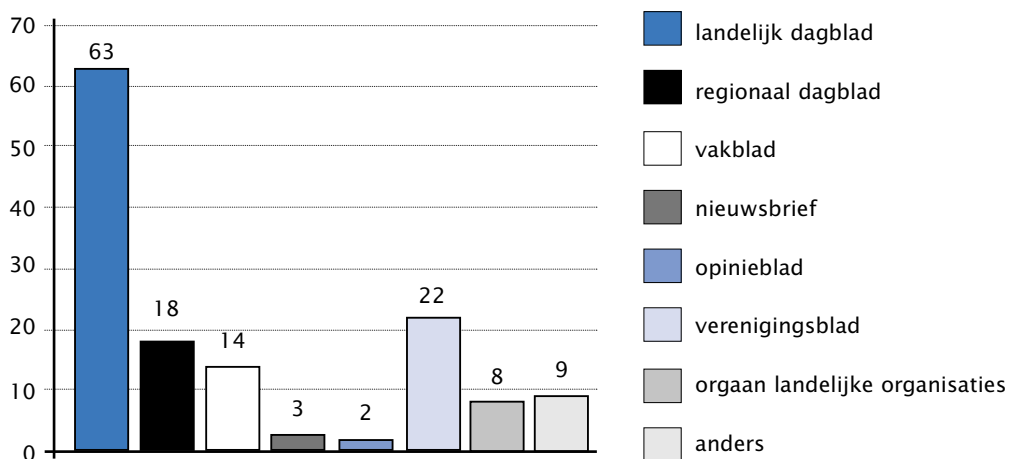
8 oktober 2001	<i>Ontwikkelingen rond de Onderwijsbegroting 2002</i> Lezing door prof.dr. A.M.L. van Wieringen, Maagdenhuis Universiteit van Amsterdam.
24 oktober 2001	<i>Market approaches to education: the Dutch case</i> Presentatie door dr. M.E. van Dyck ter gelegenheid van de Workshop Competition in education, learning by doing?, georganiseerd door het CPB, ministerie van Economische Zaken en CentER.
31 oktober 2001	<i>Kennisvragers</i> Inleiding door prof. dr. A.M.L. van Wieringen, seminar beleidsgericht onderzoek hoger onderwijs, Utrecht.
20 november 2001	<i>Verzorging en de basisvorming</i> Lezing door prof. dr. A.M.L. van Wieringen ter gelegenheid van de Jaarvergadering Docenten Verzorging te Ede.
22/23 november 2001	<i>Keynote dialogue on Educational Policy</i> Inleiding door prof. dr. A.M.L. van Wieringen voor de Europese Associatie van Onderwijsraden EUNEC te Brussel.
24 november 2001	<i>Onderwijs: verkozen en verbonden</i> Lezing door prof. dr. A.M.L. van Wieringen voor de Jaarvergadering van de VBS te Utrecht.
30 november 2001	<i>Het leergebied Natuur en techniek in de basisvorming</i> Lezing door dr. F.S.J. Riemersma voor de Vereniging voor Techniek Docenten.
6 december 2001	<i>Onderwijssalon over het advies Herziening van de basisvorming</i> Georganiseerd door de Groep Educatieve Uitgeverijen, deelname door drs. G.T.C. Bonhof.
11 december 2001	<i>Hooglerarendebat</i> Georganiseerd door Bestuur & Management Consultants, deelname door dr. H.W.A.M. Coonen en prof. dr. A.M.L. van Wieringen.
18 december 2001	<i>Wat scholen vermogen</i> Presentatie over het advies (uit te brengen in 2002) door dr. M.J.M. van den Berg en mr. C.A.M. van Leest, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen te Zoetermeer.

Bijlage 2

Grafieken bij het jaarverslag

Grafiek 1:

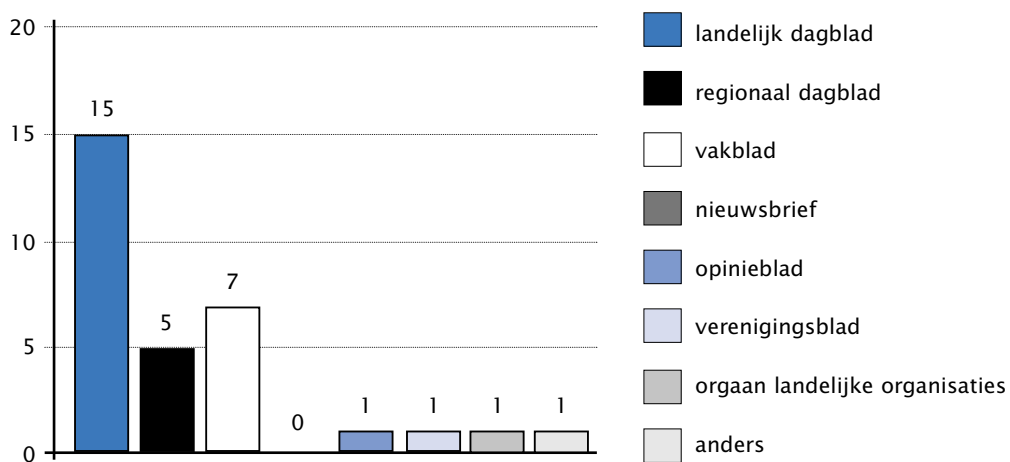
Hoe vaak en in welke soorten gedrukte media kwam de Onderwijsraad voor met het onderwerp 'basisvorming'?

indeling op basisvorming (n=139)

Grafiek 2:

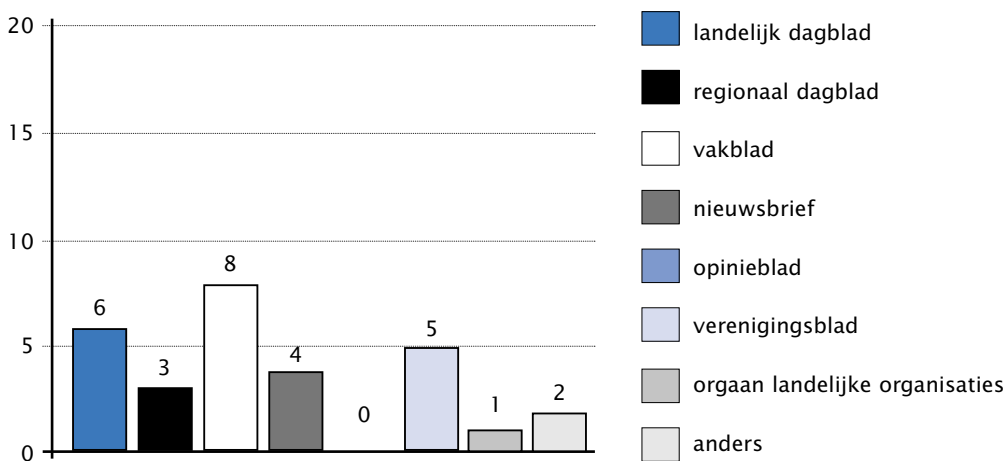
Hoe vaak en in welke soorten gedrukte media kwam de Onderwijsraad voor met het onderwerp 'achterstanden'?

indeling op onderwijssachterstanden (n=31)

Grafiek 3:

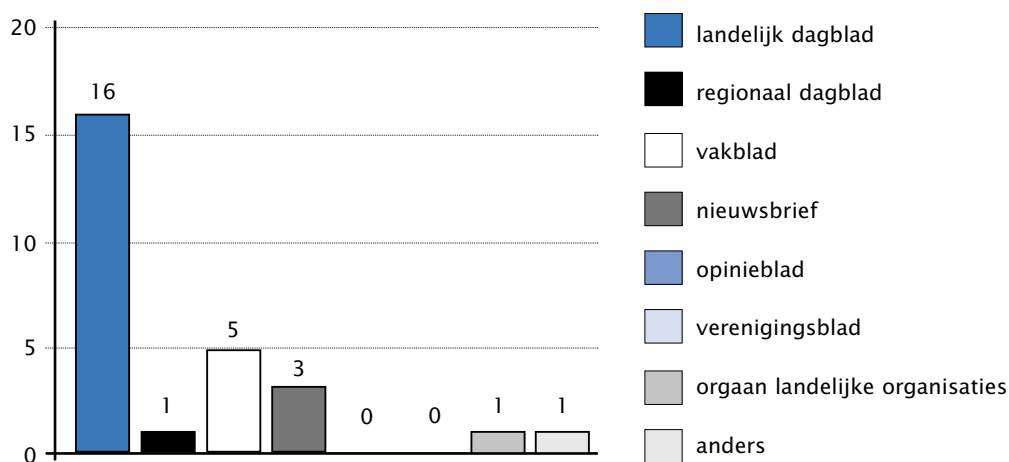
Hoe vaak en in welke soorten gedrukte media kwam de Onderwijsraad voor met het onderwerp 'marktwerking'?

indeling op marktwerking (n=29)

Grafiek 4:

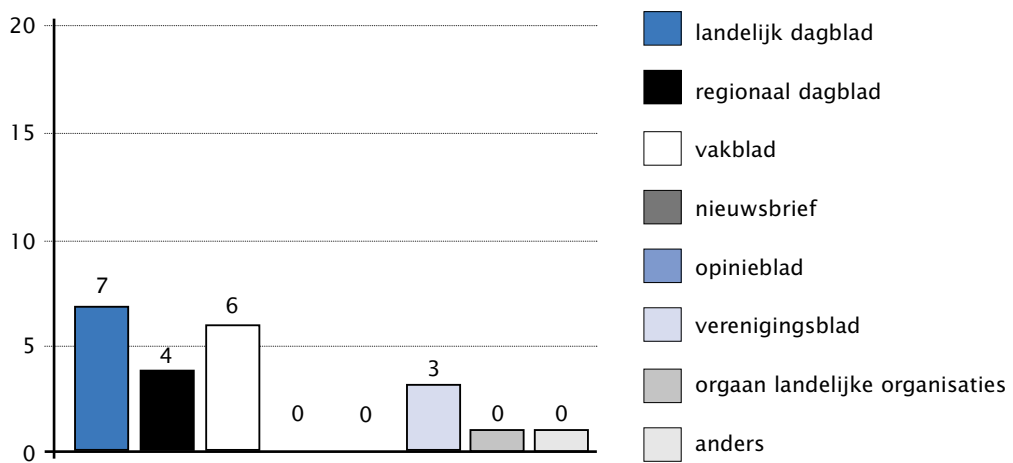
Hoe vaak en in welke soorten gedrukte media kwam de Onderwijsraad voor met het onderwerp 'beroepsonderwijs'?

indeling op beroepsonderwijs (n=27)

Grafiek 5:

Hoe vaak en in welke soorten gedrukte media kwam de Onderwijsraad voor met het onderwerp 'vernieuwing'?

indeling op vernieuwing (n=20)